
katsaus

Pula pedagogiikasta

Onko lapsuus häviämässä?

Humanismi aikamme kasvatuksessa?

Sören Kierkegaard —
kristinuskon omaperäinen apologeetti

Psykiatria viisauden ja hulluuden rajanvetäjänä

Kaupunkisuunnittelun uudet arvot

Elokuva: Matka Intiaan

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

4.1985

13. (25.) vuosikerta

Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Meritullink. 9 A 15, 00170 Helsinki

ma-pe klo 9-16. P. 661 925

ps-tili 715 56-0

Toimittajat

Kari E. Turunen, päätoimittaja

Asta Haapalainen

Sini Piippo

Kaarina Vartia

Tilausmaksu 70 mk

ps-tili 715 56-0

Irtto numerot

4 14 mk Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa,

Porthanian paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen

Luonnonsuojelun Tuki ja Kriittisen korkeakoulun toimisto

Kriittinen Korkeakoulu

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema kulttuurikeskus.

Se on perustettu vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

— tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille,

— jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,

— järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia

itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,

— edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä,

— joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen

sekä

— tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja

mielipiteiden kohtaamiselle.

Johtokunta:

Johtaja Ville Repo

Opetuspääll. Agneta von Essen

Toimittaja Heidi Hautala

Suunn.pääll. Markku Lehto

Professori Erkki Lähde

Koulutuspääll. Seppo Matinvesi

Toimittaja Juha Olavin

Pääsihteeri A-V Perheentupa

Rehtori Tapani Sihvola

Osastopääll. Kalevi Suomela

Fil.tri Paula Tuomikoski

Professori Reijo Wilenius

Sihteeristö:

Antti-Veikko Perheentupa

— toiminnan yleinen suunnittelu

Esko Paakkola

— ohjelman suunnittelu

Martti Tuomola

— inhimillisen kasvun seminaari

Kari E. Turunen

— tutkijayhteisö

Asta Haapalainen

Terttu Lemström

Sini Piippo

— toimisto

Kriittisen korkeakoulun

jäsenmaksu 30 mk ainaisjäsenmaksu 300 mk.

SISÄLTÖ:

KARI E. TURUNEN:

Pula pedagogiikasta

3

ESKO PAAKKOLA:

Onko lapsuus häviämässä?

4

JUHANI AALTOLA:

Humanismi aikamme kasvatuksessa?

8

ARVI TUOMI:

Sören Kierkegaard —

kristinuskon omaperäinen apologeetti

15

RIITTA KAUPPINEN:

Psykiatria viisauden ja

hulluuden rajanvetäjänä

21

URPO HARVA:

Kaupunkisuunnittelun uudet arvot

25

HENRI BROMS:

Elokuva: Matka Intiaan

28

Pula pedagogiikasta

Ihminen haluaa elää elämäänsä jostain inhimillisestä syystä. Jokainen pyrkii laatimaan mielessään näkemyksen siitä, miksi elää ja mikä on tärkeätä. Vaikka inhimillisessä toiminnassa ovatkin aina mukana erilaiset pyyteet ja ahneudet, hahmottelee ihminen mielessään myös näkemyksen jostain inhimillisestä, hyvästä ja kauniista. Ilman sitä elämä on jokseenkin mahdotonta.

Elämän muodot, toiminnan hallitseminen, aatteellinen ilmapiiri voivat muuttua sellaisiksi, että on vaikea löytää elämälleen mitään inhimillistä syytä. Ihminen tosin aina kaivaa jostakin vaikka kuinka alkeellisen tai regressiivisen syyn elämälleen ja työlleen. Mutta itse elämän järjestys ja sitä hallitseva ideologinen päätös voivat tehdä turhaksi inhimilliset syyt tai saattaa ne naurunalaiseksi.

Kasvatuksen kentällä vallitsee erityisesti tilanne, jossa kasvatukselliset näkemykset koetaan melkein tarpeettomiksi tai ne tukahtuvat "hyvän järjestyksen" paineessa. Yhä useammat vanhemmat etsivät kasvatusvaihtoehtoja, jotka perustuvat johonkin näkemykseen ihmisestä, johonkin inhimilliseen syyhyn. Yhä useampi kasvattaja hakee työlleen ja elämälleen jotain näkemyksellistä virikettä ja mielekkyyttä. Tilanne kasvatuksen kentällä voi tässä suhteessa mennä hyvinkin villiksi, jois kasvatuksen hallinto ei oivalla tilannetta.

Koulumaailmaa vaivaa pedagogiikan puute. Joku tosin vielä saattaa käyttää sanaa pedagogiikka, mutta syvemmin ottaen kouluissamme vallinneen aika yleisesti tila,

jota voisi kutsua pedagogiseksi tyhjiöksi. Näkemyksellisyys, pedagoginen ajattelu voi jopa tässä tilanteessa tuntua häiritsevältä. Asiat pyritään ratkaisemaan hallinnollis-rationaalisesti ja siinä ilmapiirissä pedagoginen puhe vaikuttaa yleensä naiivilta. Ulkokohtainen hallintoajattelu on johtanut siihen, että ulkoisia asioita vispataan edestakaisin eikä mitään tyydyttävää tulosta synny. Muutoksille ja korjauksille ei edes juuri esitetä mitään kasvatus-näkemyksellisyteen, pedagogiikkaan perustuvaa syytä.

Elämää yleensäkin hallitsevat kyynisoivat ajatusvallat. Ihmisen itsensä ei tarvitse olla kyyninen, mutta kun hän omaksuu sen ideologisen päätöksen, jota häneen koulussa ja opiskelussa ajetaan sisään, hän ei voi juuri muuta ajattelunsa tasolla olla. Tuota kaiken kattavaa ja sielun sopukoihin ryömivää päätöstä voisi kutsua informaattis-reduktionistis-materialistiseksi. Sen omaksuttuaan on vaikea enää tunnistaa ihmistä. Joutuu ainakin hirveään kriisiin ja sisäiseen järkytykseen. Usein se on kuitenkin ainoa mahdollisuus heräämiselle.

Sana "kyyninen" tulee kreikan kielestä. "Kynos" merkitsee koiraa. Sanat ovat syntyneet kohteen herättämästä elämyksestä. Kyynisyys merkitsee älyllistä koirailua, koiramaista älyilyä. Ajatellaanpa sitä ilmapiiriä, joka usein vallitsee monissa seminaareissa, erityisesti esimerkiksi kasvatuskoulouksissa. Ei liene liioiteltua ja pahansuopaa sanoa, että niissä vallitsee koirailun henki. Ei siinä paljon auta jonkun täti-ihmisen vetoaminen inhimillisyyteen tai inhi-

millisesti arvokkaiisiin asioihin; hän vaikuttaa armottoman lapselliselta ja "oppimattomalta". Minkä kauhukuvan voi itse asiassa nähdä edessään, kun ajattelee minkälaiset armeijat ihmisiä ja virkamiehiä on "koulutettu" kasvatustieteellä! Korkein kasvatusjohto on ilmeisesti aivan eksesissä, puheista päätellen.

Kun tilanne on kuolettava ja tulevaisuuden kulttuuria uhkaava, tulevat yhä useammat tarttumaan erilaisiin vaihtoehtoisin pedagogisiin muotoihin, hakiessaan inhimillistä syytä. Monet vaihtoehtoisista pedagogiikoista ovat kuitenkin äärimmäisen yksipuolisia, ehkäpä perusteettomiakin. Sitäkin kautta syntyy pettymyksiä ja vahinkoa. Tilanne on tosin erässä mielessä otollinen yksityisille yrityksille kasvatuksen kentällä. Otollisuus johtuu paradoksaalisesti hallinnon ahtaudesta ja eksymisestä.

Oleennaista olisi löytää jokin kansallinen pedagoginen ilmasto, jossa kansalaisten lapsille tarkoitettu koulu voisi tyydyttää inhimillisen kasvatuksellisen synn kaipuuta, mikä varmasti tulee voimistumaan. Opettajalta tulee edellyttää erityisesti näkemyksellistä perustelua työlleen. Eikä varmasti olisi pahitteeksi, vaikka virkamiehilläkin olisi jotain näkemystä asiasta, vaikka kasvattajien näkemyksen tulee ensi sijaisesti ohjata kasvatustapahtumaa. Näkemyksen tulee syntyä sekä ihmisen että kulttuurielämän ilmiöiden tunnistamisesta.

Nykyisellään koululaitos on valjastettu erityisesti tyydyttämään talouselämää. Tämä sopii tietysti poliittisille voimille sekä vasemmalla että oikealla. Heidän maailmankuvansa siunaa sen, että ihmiset ovat talouselämän karjaa. Talouselämä on kuitenkin taipuvainen toimimaan reaktiivisesti, lyhyellä tähtämellä. Niinpä on luultavaa, että pedagogisista näkemyksistä viritetty koululaitos saattaisi pitemmällä tähtämellä olla paljon antoisampi talouselämän kannalta kuin se pinnallinen tuotantolaitosperiaate, mikä nyt koululaitoksen jäsentelyä hallitsee. Ihmiset voivat joka tapauksessa alkaa yhä enemmän kaivata sitä, että heidän lapsensa kasvatetaan muusta syystä kuin vain talouselämää varten. Merkillistä on, etteivät ns. keskiryhmän puolueet näytä olevan tässä asiassa yhtään sen enemmän hereillä kuin laitapuolueetkaan.

KET

Esko Paakkola:

Onko lapsuus häviämässä?

Amerikkalaisen viestintätutkijan Neil Postmanin vastikään ruotsiksi ilmestyneessä kirjassa *Den förlorade barndomen* (Arlöv 1984, Berlings) kysytään perustellusti, onko lapsuus häviämässä. Näyttäisi siltä kuin lapsuus ja aikuisuus eivät erottuisikaan tämän päivän yhteiskunnassa ja kulttuurissa yhtä terävästi kuin ennen. Eräs lapsuuden häviämiseen liittyvä ilmiö on lasten hyväksikäyttö urheilussa, josta on julkisuudessaan esitetty huolestuneita puheenvuoroja.

Mitä lapsuus on?

Kulttuurimme sisältämä käsitys lapsuudesta on biologispainotteinen. Ylimalkaisesti ilmaisten lapsuus on tiettyä biologista vajuutta aikuisuuteen nähden: keho ei ole kasvanut täyteen mittaansa, sukukypsyyttä puuttuu, äly ei vielä käsitä kaikkea ja tietoa on iästä johtuen kovin vähän. Enemmistö tieteellisistä lapsusteorioistakin on sellaisia, joissa lapsuus käsitetään perimmältään biologiseksi ilmiöksi.

Postman tuo esiin kuitenkin vastakkaisen käsityskannan: lapsuus onkin hänen mukaansa ennenkaikkea kulttuurinen tuote. Hän tukee väitettään laajalla todistusai-

neistolla, joka on pääasiassa peräisin Philippe Ariésin lapsuuden historiasta "Centuries of childhood", mutta hänen omat havaintonsa tukevat myös käsitystä lapsuuden kulttuurisesta alkuperästä.

Postmanin mukaan lapsuus suurin piirtein nykyisen kaltaisena sosiaalisen rakenteena on syntynyt uuden ajan alussa. Nykyisen kaltaista sisältöä se on alkanut saada vasta 1800-luvun puolella. Keskiajan yhteiskunnassa ei vielä esiintynyt lapsuutta. Postmanin mukaan ratkaisevin syy lapsuuden syntyyn on ollut painotaidon kehittyminen uuden ajan alussa. Vasta painotaidon kehittymisen myötä ryhdyttiin tarvitsemaan lapsuutta valmistautumisena yhä kirjallisuuden omaksumiseksi ja sitä kautta tapahtuvan aikuisuuden ansaitsemiseksi ja saavuttamiseksi. Tätä kuvastaa myös koululaitoksen laajeneminen Euroopassa uuden ajan alussa.

Postmanin pääteesi on siis, että lapsuus kulttuurituotteena on ennenkaikkea kulttuurin kommunikaatiövälineiden synnyttäjä. Lapsuus on tämän kulttuurin merkitystä painottavan käsityskannan mukaan nimenomaan tietyn informaatiomiljöön tuote. Aikuisuus merkitsee tämän informaatiomiljöön hallintaa ja lapsuus sen vähä vähältä tapahtuvaa omaksumista.

Mutta kumpi näkemys on oikea? Onko lapsuus biologinen vai kulttuurinen tuote? Luultavasti molemmat käsityskannat ovat osittain oikeassa. Ehkä tilanne on sama kuin kielenoppimisessa: perusta on biologinen, mutta sosiaalinen miljöö ja kulttuuri ovat välttämätöntä sen toteutumiselle. Lapsuus ei voisi olla häviämässä, jos se olisi vain biologinen välivaihe elämässä.

Kommunikaatiomiljöön muutos

Jos kulttuuria hallitsee sellainen kommunikaatiöväline ts. media, joka edellyttää lasten pitkäaikaista "valmistumisvaihetta" monimutkaisten taitojen ja tietojen omaksumiseksi, tulee lapsuus säilymään. Lukutaitoon nojaava kulttuurimme, joka edellyttää pitkää opiskelua ennen aikuisuuden saavuttamista, on tällainen. Jos kulttuurin kommunikaatiomuoto ei tätä edellytä, lapsuus kulttuurituotteena häviää. Postmanin

toinen pääteesi onkin, että kommunikaatiomiljöön muutos (erityisesti Yhdysvalloissa) on hävittämässä lapsuuden. Nimenomaan siirtyminen kirjallisesta kommunikaatiomuodosta kuvalliseen tekee lapsuuden tarpeettomaksi. Kuvallinen kommunikaatio, erityisesti TV, on ottamassa tai jo ottanut kulttuurissamme dominoivan aseman.

Kirjallisen informaatiomuodon tärkeä piirre on sen päättelevyys ja loogisuus, mitä kuvallisessa viestinnässä esiintyy vähemmän. Varsin korkeasti käsitteellinen kirjallinen kommunikaatiomuoto on muuttumassa kuvallisen informaatiomuodon esineelliseksi viestinnäksi, jossa tarvitaan ensisijaisesti vain esineiden tunnistamista. Myös kirjallisen kulttuurin rationaalisuuden sijaan kuvallinen viestintämuoto tuo elämysviestinnän, ts. ennenmuuta tunnepitoiset sisällöt.

Kommunikaatiomuotojen erilaisuuksia jopa vastakohtaisuuksia voidaan kuvata hieman pelkistetysti seuraavasti.

kirjallinen kommunikaatiomuoto

kontrolloitua
päättelevää, loogista
käsitteellistä
rationaalista

kuvallinen kommunikaatiomuoto

kontrolloimatonta
yhteydet usein satunnaisia tai symbolisia
kuvallista, esineellistä
elämyksellistä

Uuteen kommunikaatiomiljööseen siirtyminen merkitsee muuttuneen viestinnän muodon ja sisällön ohella myös sen kontrolloimattomuutta. Kaikki on kaikkien ulottuvilla. Enää ei ole salaisuuksia. Mielenkiintoista onkin kuinka Postman katsoo salaisuuksien ja niitä suojaavan häpeän olevan tärkeitä lapsuuden säilymisen kannalta. TV tarvitsee kuitenkin yleisönsä ja sen vuoksi se suorastaan etsiiyy monille tabualueille pitääkseen mielenkiintoa yllä. Enää ei ole lasten asioita ja aikuisten asioita, vaan kaikki kuuluu kaikille. Lapsi ei tosin ymmärrä kaikkea, mutta symbolimuodoltaan esimerkiksi sarjafilmi Hotelli on

yhtä yksinkertainen kuin virvoitusjuomamainos. Siksi ei tarvita lastenohjelmia, vaan kaikki on tarkoitettu kaikille.

Kirjallinen kommunikaatiomuoto sisältää kontrollin itsessään. Lukeminen ja luetun ymmärtäminen edellyttävät aina jonkinlaista opiskelua, pitkäjänteisyyttä ja keskittymistä.

Television dominanssi amerikkalaisessa kulttuurissa on ilmeinen. Suomessakin tilanne on kehittynyt jo pitkälle tähän suuntaan. Television vaikutus kohdistuu erityisesti seuraaviin seikkoihin.

- a) kiinnostuksiin ts. mitä asioita ajatellaan
- b) symboleihin ts. millä välineillä ajatellaan
- c) yhteiskuntaan ts. kehykseen, jossa ajattelu syntyy

Muutos ajattelun välineissä on erityisen tärkeä ja samalla sitä on erittäin vaikea havaita, koska muutoksen arvioinnin perusta samalla muuttuu.

Vaikka tässä ei ole tarkoitus analysoida televisiota kommunikaatiovälineenä ja sen vaikutuksia pitemmälti, on kuitenkin korostettava vielä kahta seikkaa, jotka Postmanin esityksessä jäävät sivuun. Ensinnäkin television kontrolloimattomuus on eräs tärkeä syy siihen, että perheissä ei synny luonnollista ja pakotonta auktoriteettisuhdetta lasten ja aikuisten välille. Auktoriteetti pyrkii siirtymään televisiolle tai johonkin muualle. Myös Steinbock on huomauttanut tähän suuntaan. Jos luonnollisen auktoriteetin kadottamiseen liittyy lapsuuden romantisointi, ylihuolehtivuus ja väärä hellämielisyys, ollaan vanhan kasvatuksen pakotetusta auktoriteetista siirrytty väärään sallivuuteen.

Postman ei kiinnitä huomiota myöskään television moraalisesti nihiloivaan vaikutukseen. Televisiossa esitettyihin syvästi järkyttäviin tai pyhiin tapahtumiin, muodostuu television antaman etäisyyden ansiosta helposti kyyninen ja arvosteleva suhde. Tällaista suhdetta ei varsinaisella tapahtumapaikalla kovin helposti synny. Saattaahan käydä niin, että voileipä kädessä seuraamme Etiopian nälkää näkevien ihmisten kamppailua elämästä ja kuolemasta. Myös jumalanpalvelusten näyttäminen televisiossa saattaa tehdä niistä epäpyhiä.

Seurattaessa tapahtumia televisiosta on niistä mahdollista tehdä lukuisia asiattomia huomautuksia ja suhtautua niihin kyynisesti jopa ivallisesti. Moraalinen suhde esitettyihin asioihin jää syntymättä. Tapahtumat pelkistyvät hieman samaan tapaan kuin luonnontieteen mukaisessa ihmistieteessä, jossa ihmisen havainto pelkistyy numeroiksi. Todellisuus kadottaa ulottuvuuksiaan.

Esimerkkejä lapsuuden ja aikuisuuden häviämisestä

Millaisia esimerkkejä voidaan sitten löytää lapsuuden häviämisestä? Postman esittelee teoksessaan joitakin kaikkein kärkevimpiä esimerkkejä. Nykyisin esimerkiksi USA:ssa käytetään 12-13 ikäisiä lapsia korkeasti paljattuina valokuvamalleina ja samalla eroottisina objekteina. Aikuisten ja lasten tekemät rikokset muistuttavat yhä enemmän toisiaan ja myös rangaistukset alkavat USA:ssa olla samanlaisia. Myös Suomessa voi havaita, kuinka lasten ja aikuisten maku ja tyyli muistuttavat toisiaan. Äiti ja tytär tykkäävät molemmat Dingosta. Lasten asusteet ja kampaukset aikuismaistuvat ja varsinkin vaatetus saa eroottisia piirteitä. Toisaalta aikuisten vaatetus ja tyyli saattavat nuortua kohtuuttomasti.

Lasten leikit ovat myös Postmanin mukaan häviämässä. Suomessa ei vaara ole vielä hälyttävä. Meillä näkee vielä lapsia pihalla yhteisissä leikeissä. On kuitenkin enenevästi niitä, jotka eivät osaa leikkiä. Näille lapsille television lumemaailma leikkii heidän puolestaan. Leikin puuttumista lapselta on aina pidettävä vakavana oireena.

Eräs tärkeä alue, jolla lapsuuden häviämistä laajalti tapahtuu, on urheilu. Joissakin lajeissa lapsuus on edellytys menestymiselle. Vain lapset ja nuoret menestyvät voimistelussa, samoin taitoluistelussa. Kaikissa lajeissa on harjoittelu aloitettava hyvin määrätietoisesti jo lapsuudessa. Niin määrätietoisesti, että sellainen vain harvoin on peräisin lapsesta itsestään. Lapset eivät yleensä ole kovin määrätietoisia. Tuskin lapsi voi kovin varhain haluta maailmanmestariksikaan, hänhän tuskin tietää vielä mikä maailma on. Tällaiset seikat paljastavat ahdistavalla tavalla sen, kuinka estotto-

masti lapsuus on useissa tapauksissa ymmärtämättömien aikuisten riistämä.

Puberteetin varhaistumisen aiheuttajaksi on epäilty montaa eri tekijää. Tässäkin juuri biologisilla selityksillä, kuten esimerkiksi ravinnon parantumisella, on pyritty ymmärtämään tätä ilmiötä. Käsittääkseni Postman on tässä tehnyt tärkeän havainnon. Hänen mukaansa puberteetin varhaistuminen sattuu ajankohtaan, jolloin kommunikaatioympäristö on alkanut voimakkaasti muuttua. Onkin todennäköistä, että ennenkaikkea kulttuuriset seikat ovat olleet varhaistamassa sukukypsyttä. Tämä seikka tukee voimakkaasti hänen käsitystään lapsuuden kulttuurisesta alkuperästä.

Lapsuuden säilymisen edellytys on, että aikuisuus säilyy. Lapsuutta ei voi olla, ellei ole aikuisuutta. Selviä merkkejä myös aikuisuuden häviämisestä on näkyvissä. Koko kulttuurimme sisältää ylikorostetun nuoruuden ihanteen ja on näin puutteellisesti, jos ollenkaan, ymmärtänyt ihmisen kehittymistä aikuisena. Elämä voi vielä aikuisenakin sisältää kehitystä ja saada uusia ulottuvuuksia.

Silmiinpistävästi aikuisten lapseksitekemistä esiintyy mainoksissa. Erään pankin mainoksessa tavallinen ihminen esittää pankinjohtajaisän vierellä lasta. Lopuksi isäjumala, jota tietenkään ei näytetä (koska jumalaa ei voi nähdä), koputtaa ja jyrisee TOSI ON. Erään laivayhtiön mainoksessa taas asiakkaat, jotka ovat aikuisia ihmisiä, kisailevat kuin lapset hyttinsä lattialla ja laivayhtiön huolehtiva äitimuori sulkee hyväksyvästi leikkihuoneen oven. Esimerkkejä on riittämiin.

Lapsuuden ja aikuisuuden eroa hämärtävät myös ne tieteelliset teorit, joiden käsitys ihmisen henkisestä rakenteesta on kapea. On osoitettu, että lapsi on hämmästyttävän kykenevä omaksumaan hyvin vaikeita asioita. Lapsi oppii esim. hämmästyttävällä tavalla näppäilemään tietokonetta. Tällaista älyllistä näppäryyttä ja nopeaa oppimiskykyä ei pidä kuitenkaan sekoittaa aikuiseksi kehittymiseen. Aikuisuus on tärkeältä osin arvostelukykä ja kypsyyttä. Lapsi voi saavuttaa nämä ominaisuudet vain pitkän ajan kuluessa. Aikuisen ahdistuminen ja heikkoudentunne lapsen älyllisen näppäryyden tähden onkin tarpeetonta.

Postman ei myöskään puutu näihin seikkoihin. Hänen teoksensa perustana ei oikeastaan olekaan mitään kovin selkeää käsitystä lapsuudesta ja aikuisuudesta. Hän on enemmänkin tarkka havaintojen tekijä.

Lapsuuden ylläpitämisestä

Eräs Postmanin mielenkiintoisimmista huomautuksista on se, että hän katsoo aikuisuuden erältä olennaiselta puoleltaan perustuvan salaisuuksille. Lapsi ei vielä tiedä paljoa maailman asioista. Hän saa vasta vähitellen aikuistuessaan tietoa eri asioista. Vastakohtana tälle voidaan taas tarkastella television maailmaa, jossa mielenkiinnon ylläpitämiseksi ei ole salaisuuksia. Päinvastoin juuri salaisuudet pyritään paljastamaan. Vallalla on tietty häpeämättömyys ja julkeus. Postmanin mukaan myös häpeä on kulttuurissa olennainen voima. Se pitää barbarian loitolla. Häpeällä ei hänen mukaansa juuri ole menestystä yhteisöissä, joissa ei ole salaisuuksia. Häpeän häviäminen merkitsisi olennaisten moraalia luovien voimien häviämistä.

Tällaisten ajatuskulkujen pohjalta tullaan varsin moralistisiin johtopäätöksiin. Käytännöllisenä toimenpideohjeena tämä johtaa lasten suojelemiseen. Tämän johtopäätöksen Postman myös selvästi esittää. Tässä suhteessa steinerpedagogiikan edustajat ovat olleet tiettyssä mielessä edelläkävijöitä. Kun muut ovat olleet huolestuneita vain televisio-ohjelmien sisällöstä he ovat varsin järkevin perustein korostaneet koko välineen ongelmallisuutta. Videoiden tultua tilanne on lasten suojelun näkökulmasta muuttunut entistä vaikeammaksi.

Mutta kuinka voidaan sulattaa näin moralistinen (lähes lestadiolainen) johtopäätös aikana, jolloin juuri on opittu, että lapsille pitää selittää kaikki asiat? Tämä on viety niin pitkälle, että lapsille on pitänyt eräiden näkemysten mukaan selittää sodan ja rauhahan ongelmiakin, vaikka aikuisten omakin ymmärrys niistä saattaa olla kovin puutteellinen. Ovatko aikuisten asiat ja murheet sittenkin aikuisten omia asioita? Pitääkö olla salaisuuksia? Omasta puolestani olen valmis myönteisiin johtopäätöksiin: aikuisuuden ja lapsuuden ero on tärkeä, sillä muuten lapsilla ei olisi mitä kohden kasvaa.

Juhani Aaltola:

Humanismi aikamme kasvatuksessa?

Seuraava esitykseni on luonteeltaan *kysyvä*, ajatushahmoa luova. En pyri antamaan lopullisia totuuksia ihmisestä ja kasvatuksesta. Pyrin jäsentämään yleiskatsauksellisesti joitakin keskeisiä kasvatuksen ja kulttuurin olemusta ja suhdetta ilmaisevia tekijöitä. Otteeni on filosofinen. Erityisesti käytän hyväkseni klassisen humanismin korostamia ajatuksia ihmisen olemuksesta ja kasvattamisesta. En pyri esiintymään antiikin asiantuntijana, vaan esittelen mm. vanhan paideian ja rationaalisuuden käsitteet nimenomaisesti nykyiseen kasvatuskäytäntöömme suhteutettuna, jotta ymmärtäisimme oman aikamme kasvatustieteen luonnetta ja rajoituksia. Punaisena lankana on yksinkertaisesti luoda näkemystä kasvatuksen luonteeseen, ehtoihin ja tärkeeseen.

Mahdollisimman yleisesti ilmaistuna humanismi merkitsee *ihmisen kysymistä ja ihmisestä huolehtimista*. Kysymys ihmisestä on myös kasvatuksen peruskysymys. Esitykseni perusteeman jäsentää erityisesti juuri se, millä tavalla moderni kulttuuri ja kasvatustieteet ottavat ihmisen huomioon. Voisimme kysyä myös, mitä moderni kulttuuri odottaa ihmiseltä.

Tuleva ihminen?

Kulttuurissamme vaikuttavat keskeiset ihmiskäsitykset — kristillinen, humanistinen ja marxilainen — eroavat joiltakin perusnäkemyksiltään radikaalisti toisistaan. Eroista huolimatta on myös yhtäläisyyksiä. Keskeinen kulttuurimme ihmiskäsityksiä yhdistävä tekijä on perusnäkemys siitä, että ihminen ei ole valmis, vaan hän on vasta to-

teutumassa oleva olento. Ihminen on vasta tulossa. Käsitys *tulevasta ihmisestä*, johon eri ihmiskäsitykset viittaavat erilaisin käsittein, on ollut vuosisatoja kasvatustoiminnan perustava motiivi. Koska ihminen ei ole valmis, häntä on kasvatuksen avulla muovattava, rakennettava.

Kristillinen ihmiskäsitys korostaa, että langenneen Jumalasta erillään elävän ihmisen on palattava uudestisyntymisen kautta Jumalan yhteyteen. Tässä yhteydessä ihmiselle avautuu mahdollisuus kasvuun ja aitoon ihmisyyteen. Ihminen valitsee itsensä ja mahdollisuutensa *suhteessa Jumalaan*. Marxilainen ihmiskäsitys ilmaisee ajatuksen tulevasta ihmisestä tekemällä eron *todellisen* (wirklich) ihmisen ja *tosi* (wahr) ihmisen välillä. Todellinen ihminen on 'vallitseva' egoistinen ihminen. Todellinen ihminen pitää väärellä tavalla huolta itsestään. Huolehtiessaan itsestään hän kilpailee ja suojautuu muita vastaan. Tuleva tosi ihminen pystyy avautumaan toisille, hän kykenee kasvamaan toisten avulla. Egoismin voittaminen merkitsee siis sitä, että voimme käyttää toisiamme todelliseksi hyväksemme. Ihmiset voivat kasvaa toistensa kohtaamisessa konkreettisesti elämässä. Klassinen humanismi tekee eron *inhimillisen* ja *epäinhimillisen* ihmisen välillä. Ihminen ei luonnostaan ole inhimillinen vaan epäinhimillinen olento. Ihmisen täytyy kasvaa ja häntä täytyy kasvattaa inhimillisyyteen. Inhimillisyydestä ei voida antaa lopullista määritelmää, mutta silti inhimillisyyttä on kunkin ajan määriteltävä, etsittävä ja tavoiteltava. Tämä merkitsee nimenomaisesti ihmisestä huolehtimista.

Kysymys ihmisestä, ihmisen tilasta ja tulevaisuudesta on kulttuurin ja kasvatuksen

runkokysymys. Kysymmekö nykyisin ihmisen perään? Riittääkö kasvatuksen motiiviksi se, että tuotamme kaupalliseen ja tekniseen kilpailuun hyvin sopeutuvia ja tehokkaita työntekijöitä ja kuluttajia? Eikö ihmiseltä pitäisi odottaa muutakin?

Dialogi kasvatuksen perustana

Kasvatustyössä joudumme ottamaan kantaa suhteessa itseemme ja toisiimme. Joudumme suuntaamaan toimintaamme sen mukaan, mihin haluamme ihmistä johdattaa, mitä piirteitä haluamme hänessä vahvistaa. Jos emme tahdo olla millään tavalla "veljemme vartijoita", on sekin kannanotto. Myös tekemättä jättämisellä on konkreettisia seurauksia otimmepa niitä lukuun tai emme. Oleellista on — varsinkin tietoisessa kasvatustyössä — ymmärtää ihmisten keskinäinen syvä vaikutussuhde. Ihmiset muotoutuvat suhteessa toisiinsa. Tämä perustava inhimillinen *suhteessaolo* luo pohjan myös kasvatukselle.

Edellä sanotulla haluan korostaa niin sanoakseni *dialogista ihmiskäsitystä* kasvatuksen perustana. Koko kasvatuksen peruslogiikka rakentuu sen oletuksen varaan, että voimme saada sanoin ja teoin yhteyden toisiin ihmisiin. Vain tämän peruskäsityksen varaan voimme rakentaa kasvatuksen ytimenä olevan vaikutus- tai arvomomentin.

Edellä hahmoteltu käsitys korostaa ihmisen *sisäistä sosiaalisuutta*. Ei ole kyse yksilön persoonallisista ominaisuuksista, esimerkiksi avomielisyydestä tai seurallisuudesta, vaan siitä, että ihminen varttuu ihmisenä, toteutuu ihmisenä aina sosiaalisten suhteiden ja yhteyksien kautta. Tässä mielessä sosiaalisuus on välttämätön ehto ihmisen toteutumisessa. Perustavia sosiaalisen yhteyden muotoja pitävät yllä koti, leikkikenttä, toveripiiri, koululuokka ja työyhteisö. Näissä elämänmuodoissa inhimillinen toiminta ja kokemus saa monivahteisia sisältöjä.

Inhimillisistä yhteyksistä irtirevittynä ihminen ei kasva ihmiseksi. Tämän todistavat konkreettisesti muun muassa Intiassa metsästä löydetty lapset, jotka ovat säilyneet hengissä metsässä ilman ihmisapua. Biologisina olentoina he elävät, mutta sielullisesti ja henkisesti heitä on vaikeata pitää ihmi-

sinä. Heiltä puuttuu ihmiselle ominainen käyttäytyminen ja he eivät ole oppineet kieltä, mikä taas sisältää sen, että heiltä puuttuu kielessä jäsenyivät käsitteet itseään ja ympäristöään varten. Näin ollen keskeisiltä piirteiltään nämä "irtirevityt" ovat hyvin epäinhimillisiä olentoja. Biologinen ihmismuoto jäsenyys ja luonnon osana oleminen metsässä, joka kyllä voi tarjota marjoja ja vaikkapa susiemon maitoa hengissä pysymiseksi, ei riitä ihmiseksi tulemiseen. Ihmisen kasvu ja varsinkin kasvatustarvitee toisia ihmisiä, ihmisten välistä yhteyttä.

On vältettävä vääriä idealismia, joka liiaksi korostaa ihmistä itsenäisenä individinä, joka itseriittoisena spontaanisti kehittyy yksilöksi. Näin ei ole, vaan yksilö toteutuu dialogi-suhteissa toisiin. Ihmisten väliset dialogit jäsentävät myös suhdettamme luontoon. Keskustelemme myös luonnon kanssa ja määrittelemme näin itseämme ja asemaamme maailmassa. Oma aikamme osoittaa erityisen terävästi, miten luonto kuvaa meille, millaisia olemme.

Mikä on ihmisen suhde muuhun luomakuntaan? Miten ihminen eroaa muusta luonnosta? — Nämä ovat tärkeitä kysymyksiä ihmisen kannalta, jotta emme 'sekoittaisi' itseämme väärin muuhun luontoon ja kadottaisi käsitystä itsestämme.

Jos pidämme ihmistä väärällä tavalla kaikesta muusta luomakunnasta täysin poikkeavana olentona, joka on 'ylivoimainen' eläimiin ja muuhun todellisuuteen nähden, joudumme vaikeuksiin ja syviin ristiriitoihin elämämme perusteissa. Samat ristiriidat voimme luoda myös sitä kautta, että selitämme ihmisen olevan *vain osa* muuta luontoa, osa joka ei periaatteessa poikkea esimerkiksi kehittyneemmistä eläimistä. Tätä näkemystä puolustamme esimerkiksi silloin, kun sanomme (freudilaisittain), että ihmistä ohjaavat elämässä vietit periaatteessa samalla tavalla kuin eläimiäkin.

Tämän mukaan kaikki toiminta ja pyrkimykset johtuvat viettien purkautuvasta energiasta. Näin ihminen upotetaan mahdollisimman syvälle luontoon, jonka lainalaisuudet määräävät häntä. Tämä naturalistinen näkökulma ihmiseen on ollut tällä vuosisadalla hyvin suosittu. Ihminen nähdään korostetusti luonnon osana.

Tässä nousee kysymys ihmisen *ominais-*

laadusta. Eikö ihminen, vaikka hän onkin osa luontoa, ole kuitenkin erittäin omalaa- tuinen, erityispiirteinen todellisuuden jä- sen? Varsinkin kasvattajalla pitäisi olla mahdollisimman "osuva" ihmiskäsitys. Tässä mielessä klassinen kysymys ihmisen erityispiirteistä on tärkeä.

Ihminen ei ole luonnon yläpuolella oleva olento, mutta ei myöskään luonnon osa sa- massa merkityksessä kuin esimerkiksi muut nisäkkäät. Ihmisen toimintaa eivät määrää luonnon tapahtumat tai viettienergia sa- malla tavalla kuin yleensä eläimiä. Jos vie- tit tai ympäristön tapahtumat määräsivät kausaalisesti toimintaamme ja tekojamme, emme voisi puhua mitään rationaalisesta harkinnasta tai vastuusta. Emme ole vas- tuussa teoistamme, jos ympäristön tapah- tumat ja vietti-impulssit mekaanisesti mää- räävät toimintaamme.

Elämän arkikäytäntö osoittaa, että ihmi- nen on myös vapaa olento sidoksistaan ja häneen vaikuttavista voimista huolimatta. Tiettyyn rajaan saakka ihminen voi harki- ta, *mitä* hän tekee. Klassisen humanistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisen erikois- asemaa suhteessa luontoon ja ympäristöön määrittää juuri *järke* ja *vapaus*. Järkeen ja vapauteen perustuu myös ihmisen vastuu! Vastuun kautta meillä on muuta luoma- kuntaa suurempi valta ympäristöömme ja itseemme nähden. Tätä valtaa olisi opittava käyttämään oikein. Tämä on aikamme konkreettinen ja syvälinen haaste.

Tähän haasteeseen nitoutuu oleellisesti myös kysymys ihmisydestä. Antiikin hu- manismi erottaa selkeästi inhimillisen ihmi- sen ja epäinhimillisen ihmisen. Ihminen ei luonnostaan ole inhimillinen. Inhimillisyy- s on näin ollen jotakin, joka täytyy inhimilli- sen toiminnan, kasvatuksen avulla tuottaa. Emme voi puhua inhimillisyydestä abso- luuttisessa merkityksessä jonakin ennalta määriteltävissä olevana tilana, johon ihmi- siä saatamme, vaan inhimillisyyden on ym- märrettävä suuntana, jota meidän on elä- mänkäytännössämme tavoiteltava. Inhi- millisyys ei voi toteutua ja syventyä itse- tään ilman omaa tietoista pyrkimystämme.

Humanistinen ihmiskäsitys johtaa syviin arvokysymyksiin siitä, mitä ihmisen pitäisi olla. Kysymmekö nykyisin ihmisen, inhi- millisyyden perään? Olemmeko tässä suh- teessa arvotietoisia vai ajaudummeko pi- 10

kemminkin kaupallisuuden mukana?

Ihmiskäsitystämme ohjaavat — niin väi- tän — yhä voimakkaammin *kaupalliset* asenteet ihmistä kohtaan. Ihminen näh- dään yhä yksipuolisemmin *välineenä*: ihmi- nen on tavaroiden ja palvelujen tuottaja ja kuluttaja. Intressimme määräytyvät voitto- puolisesti tavaratuotannon ja kaupan mu- kaan. Teollisten maiden hyvinvoinnin pe- rustana on kiihtyvä tuotanto ja tuotetun mahdollisimman tehokas kuluttaminen.

Nopeasti kehittyvän tekniikan avulla tuotetaan yhä uusia tuotteita ja välineitä. Näitä halutaan ja ne nähdään mahdolli- suuksina. Viime aikoina on keskusteltu muun muassa joukkoviestinnän uusista mahdollisuuksista. — Mutta onko kyse vain uusien välineiden hankkimisesta ja käytöstä sinänsä? Näyttää siltä, että emme juurikaan kysy, mitä sanottavaa meillä on uusien viestimien avulla. Mihin itse asiassa niiden tehoa käytämme? Mitä seurauksia uusien välineiden soveltamisesta voi olla?

Nämä ovat arvokysymyksiä, joihin em- me voi antaa yksiselitteisiä vastauksia. Nii- den tarkoitus ei ole yrittää tyrmätä tekniik- kaa ja saarnata tekniikasta luopumisesta, vaan vihjata siihen, että välineiden ohella olisi myös ajateltava niitä päämääriä ja tar- koituksia, joihin näillä välineillä pyrimme. Ei voi olla kyse vain uuden tekniikan har- joittamisesta ja kouluttamisesta uusiin me- netelmiin, vaan on kysyttävä myös yleisem- min, mitä nämä toiminnan uudet muodot vaikuttavat ihmisen elämään, kasvuun ja kasvattamiseen.

On sittenkin kyse ihmisestä. Ihminen sa- moin kuin luontokin pitäisi nähdä myös päämääränä, eikä vain välineenä. Jos em- me näe ihmistä ja luontoa muuna kuin väli- neenä, elämän mielekkyys hajoaa yhä sy- vemmin ja välinpitämättömyys toista ih- mistä ja ympäristöä kohtaan syvenee. Ja järjetön kilpailu 'tavaramaailmassa' kiih- tyy.

Paideia

Paideian käsite johtaa syvälle antiikin Krei- kan ajatusmaailmaan. Se on antiikin hu- manismin keskeisimpiä ideoita. Paideia il- maisee ajatuksen ihmisen rakentamisesta ja muovaamisesta. Ihminen ei ole valmis, vaan hän on jotakin tulevaa, joka täytyy

rakentaa, kasvattaa. Tähdätään — kuten jo aikaisemmin tuli esiin — inhimilliseen ihmiseen.

Antiikissa korostettiin ihmisen vapautta, jonka katsottiin antavan ihmiselle mahdollisuuden itsensä ja muiden tietoiseen kasvattamiseen. Paideia korostaa näin inhimillistä sivistystä, jota kaikkien pitäisi edistää. Humanismin mukaan kaikki ihmiset, eivät vain opettajat ja vanhemmat, ovat kasvatustavastuussa. Kaikkien yhteisön (poliksen) jäsenten tulisi osallistua inhimillisen sivistyksen rakentamiseen. Paideian tulee 'näkyä' konkreettisesti yhteisen toiminnan muodoissa.

Opetusmenetelmistä puhuttaessa erotetaan tavallisesti opettajakeskeinen ja oppilaskeskeinen menetelmä. Tämä on hyödyllinen yleiserottelu, jonka avulla voidaan todeta, että koulunuudistus on mm. Suomessa edelleenkin olennaisesti suorittamatta. Tämä viittaa siihen, että opetus on edelleenkin suuressa määrin vanhan koulun periaatteita noudattavaa. Opettajakeskeinen opetus on edelleen hallitsevassa asemassa. Paideian käsitettä aikaamme soveltaen voimme väittää, että autoritaarisesti ohjaava, tietoja ja virikkeitä jakeleva ote opetuksessa on edelleen dominoiva. Aitoa kasvatussuhdetta — paideiasuhdetta — ei kyetä riittävästi luomaan. Opettaja antaa ja jakaa, ja oppilaat ottavat vastaan ja yrittävät tallettaa saamansa.

Jakeleva opetus johtaa helposti *atomisiin*. Tarkoitan sitä, että virikkeet ja tiedot jäävät irrallisiksi toisiinsa nähden. Ne kasaautuvat, eivätkä jäsenny kokonaisuuksiksi, jotka olisivat mielekkäitä oppilaan kehitysvaihetta ja varttumista ajatellen. Jos tieto ei muodosta riittävästi mielekkäitä kokonaisuuksia ja näkökulmia elämän kokemuksiksi silmällä pitäen, siitä tulee taakka. Sen kerääminen ja muistissa tallettaminen koetaan turhauttavaksi, jopa tuskalliseksi.

Viitataan tässä yhteydessä yleiseen syytökseen, joka usein esitetään varsinkin, kun puhutaan peruskoulusta. Koulun väitetään olevan "liian teoreettisen". Asia on ollut erityisesti esillä viime aikaisessa keskustelussa koulun tuntijaosta. Asian korjaamiseksi vaaditaan teoreettisen tai tietoaineksen vähentämistä koulussa ja taito- ja taideaineiden lisäämistä opetusohjelmaan. Näin puhuttaessa ongelmaa tarkastellaan

liian yksioikoisesti: tietyt ainekset ja virikkeet pois ja toisia tilalle. Tällainen asenne sisältää mekanistisen käsityksen tiedosta ja toiminnasta. Korvataan asioita toisilla asioilla.

Koulu ei ole liian teoreettinen, vaan liian epäteoreettinen. Koulu on epäteoreettinen, koska tieto ja virikkeet eivät muotoudu ajattelua ja toimintaa jäsentäviksi kokonaisuuksiksi. Teoriaksi muotoutuva tieto on mielenkiintoista. Se ei niinkään rasita muistia (pyrkimällä "karkuun"), vaan herättää kysymyksiä ja luo yhteyksiä asioiden ja tapahtumien välille. Ymmärrämme tässä "teoreettisella" yleisesti määritellen perspektiivejä ja näkemystä luovaa opetusta. Tästä lähtökohdasta tarkasteltuna koulu ei siis suinkaan ole liian teoreettinen. Liian teoreettisuuden sijasta koulua voidaan mielestäni perustellusti kritikoida liiasta tietopainotteisuudesta. Koulun opetussuunnitelma on lastattu liian runsaalla tietomäärällä, jonka vain parhaat oppilaat voivat tyydyttävästi käydä läpi.

Paideia ihmisen muovaamisena ja kasvattamisena merkitsee mielestäni erityisesti toimintaa, joka luo yhteyksiä ja yhteyttä. Jotta tiedon ja sanokaamme asioiden maailmassa syntyisi yhteyksiä, täytyy ihmisten välillä ja heidän toimintansa piirissä olla yhteyttä ja vuorovaikutusta. Tämän vuoksi haluan korostetusti puhua *paideiasuhteesta*, jonka pitäisi syntyä opettajan ja oppilaiden välille, opettajien välille koulussa, opettajien, vanhempien ja tutkijoiden välille.

Viitataan vielä aikaisemmin korostamaani dialogiseen ihmiskäsitykseen, jonka ytimeenä on ajatus ihmisen sisäisestä sosiaalisuudesta. Ihminen yksilönä kehittyy sosiaalisten yhteyksien kautta. Jos nämä yhteydet puuttuvat tai ne ovat yksipuolisia ja köyhiä, meistä tulee enemmän tai vähemmän "tynnyrissä kasvatettuja" tyttöjä tai poikia. Myös moderni virike- ja tietoahdettu koulu voi muodostua "tynnyriksi", jossa monet ovat yksin.

Kreikkalainen Protagoras lienee ensimmäisenä teroittanut, että ihmisellä päinvastoin kuin eläimellä on kaksi luontoa: luonnollinen luonto, joka on myös eläimillä, ja keinotekoinen luonto (plasma), joka on rakennettu muovaamalla. Tätä toisen luonnon muovaamista ja sen tulosta alettiin ni-

mittää paideiaksi, joka tarkoittaa kasvatuksen lisäksi myös sivistämistä ja yleensä sivistystä. On helppo ymmärtää, että paideiaan sisäisellä välttämättömyydellä kuuluu myös määrätty ihmis- ja sivistysihanne. On oltava käsitys siitä, mitä ihmisen pitäisi olla, mihin hänen pitäisi pyrkiä.

Kysymys paideiasta ei siis voi olla arvovapaa asia. Nykykoulussa ja nykykulttuurissa kysymys kasvatuksesta on jätetty avoimeksi, kasvatusvirikkeiden ja tietojen lisäksi on ajateltava, mihin näillä virikkeillä pyrimme. Tärkeä osa kulttuurissamme käytävässä keskustelussa pitäisi olla pohdinnalla kasvatuksen luonteesta, tärkeydestä ja päämäärästä. Emme tietysti voi antaa yksiselitteistä ja lopullista vastausta siihen, millaisia ihmisiä kasvatuksen tuloksena haluamme. Kulttuurin muuttuminen ja kasvatettavien persoonalliset erot pitävät kasvatuksen päämäärän aina liikkuvassa tilassa. Mutta tästä liikkeestä huolimatta kukin aika on vastuussa siitä, että kysymys kasvatuksen yleisestä päämäärästä pysyy ajattelun ja keskustelun kohteena. Kunkin ajan on jäsennettävä uudelleen näkemys siitä, mihin kasvatuksella yleensä pyritään. Mitä merkitsee uusien ihmisten kasvattaminen?

Sanaparilla *uusi ihminen*, joka ilmaisee kasvatuksen yleisimmän tähtäyspisteen, on kaksi merkityskomponenttia. Yhtäältä se viittaa uuteen sukupolveen, jolle me aikanaan luovutamme paikkamme. Toisaalta se viittaa ihmiseen, joka on jossakin merkityksessä "parempi" kuin kasvattajansa. Hän voi olla ihmisenä kehittyneempi kuin esim. opettajansa ja vanhempansa. Viime kädessä kasvatukseen pitäisi kuulua vilpittömän optimismi ja luottamus siihen, että kasvatustyö voi muovata uusia ihmisiä myös tässä syvemässä merkityksessä. Kasvatus tähtää uuteen inhimillisempään ihmiseen.

Rationaalisuus?

Ihmisen elämä on ajallisesti rajattu. Elämän rajallisuus korostaa sen arvoa. Keskeisenä tekijänä hyvään elämään pyrittäessä on — varsinkin humanistisessa traditiossa — pidetty järkeä. Hyvän elämän sijasta jotkut haluavatkin puhua järkevästä, rationaalisesta elämästä. Nykyisin yksilöt ja yhteisöt tekevät paljon suunnitelmia — muun muassa opetussuunnitelmia. Tähän liittyy

usein myös puhe "rationaalisesta" ja "rationalisoinnista". Tuotantoa ja myös esimerkiksi hallintoa rationalisoidaan.

Mitä *rationaalisuudella* voidaan ymmärtää? Käsitys rationaalisuudesta voi vaihdella tilanteesta toiseen, jopa henkilöstä toiseen. Erityisesti käsitykset muuttuvat aika-kaudesta toiseen. Ehkä parhaiten voimme ymmärtää rationaalisuuden käsitettä vertaamalla nykyistä käsitystä rationaalisuudesta antiikin ajatustapaan.

Kuten Jyrki Hilpelä kirjoituksessaan *Rationaalisuudesta* (Katsaus 1/1984) toteaa, nykyisin vallitseva rationaalisuuden idea saa selvän ilmaisunsa jo esimerkiksi saksalaisen filosofin Leibnizin (1646-1716) kirjoituksissa. Leibniz korostaa, että rationaalisessa toiminnassa tekijällä on oltava selvä käsitys toiminnan *päämäärästä* ja *keinoista* päämäärän saavuttamiseksi. Lisäksi tekijällä on oltava käsitys eri keinojen käytön *sivuvaikutuksista*.

Moderni rationaalisuus korostaa erityisesti 'älykästä' keinojen ja välineiden valintaa. Tietenkin myös päämääristä täytyy olla mahdollisimman selkeä kuva, mutta erityistä painoa saa se, miten tehokkaat ja mahdollisimman vähän haitallisia sivuvaikutuksia aiheuttavat keinot osaat valita päämäärien saavuttamiseksi. Ajattelemme keinoja enemmän kuin päämääriä, jotka saamme usein valmiina. Ne tarjoaa meille teknis-teollinen kulttuuri kilpailun, tuotteiden valmistamisen ja yleensä kaupankäynnin inspiroimista tarkoituksista käsin.

Suurelta osalta myös kasvatus ja kouluus tähtäävät siihen, että ihmisestä treenataan ja muokataan tehokas väline valitsija ja käyttäjä tiettyihin tehtäviin. Tällainen *instrumenttirationaalisuus* johtaa siihen, että myös ihminen itse nähdään välineenä. Yksilö ei ole vain taitava välineiden käyttäjä, vaan tulee myös itse välineeksi, jonka täytyy tuottaa ja kuluttaa mahdollisimman tehokkaasti (= mahdollisimman paljon). Instrumentaalinen ajatustapa ei ole irrallinen ilmiö tai pelkästään ajattelijoiden keksimä abstraktio. On kyse syvästä ajatusmallista, joka on tullut "lihaksi ja vereksi" käytännön elämässämme. Tämä asenne todella näkyy tavaroiden tuotannossa ja kaupallisissa asesteissamme ihmisiin ja ympäristöön.

Koulua ajatellen instrumentaalisesti ym-

märretty rationaalisuus muovaa kasvatuksen maailmaa voimakkaasti kasvatuksesta koulutuksen suuntaan. Oppilaita on treenattava selviytymään yhteiskunnan ja "työelämän" tarjoamissa tehtävissä. On selvä, että nuoren polven täytyy sopeutua yhteiskuntaansa ja sen vaatimuksiin. Kasvatus ei silti saa merkitä vain ihmisen harjaannuttamista ja "istuttamista" omaan aikaansa ja yhteiskuntaansa. Tämä on kylä oleellinen osa kasvatusta, mutta yhtä tärkeätä on *ajattelun* herättäminen omaan toimintaan ja omaan yhteiskuntaan nähden.

Dialogiluonteensa vuoksi käsitys kasvatuksesta kietoutuu välttämättä myös käsitykseen ihmisestä. Mihin suuntaan ihmisen pitäisi kehittyä, mihin ihmisen pitäisi elämässään pyrkiä? Tämä "pitäisi-ongelma" on nimenomaisesti ihmiskäsityksen arvomomentti. Vaikeuksista huolimatta myös ideaali-ihmisestä on keskusteltava. Ihmistä on etsittävä. Tämä ihmiskäsityksen peruskysymys kietoutuu myös kasvatukseen. Voidaan perustellusti vaatia, että itse kasvatustoimintaan tulee sisältyä sekä *adaptiivinen* aspekti että *kriittinen* aspekti. Kasvatamme nuoria tulemaan toimeen juuri oman aikansa yhteiskunnassa. Heidän täytyy tuntea aikansa ja sijoittua siihen. Tämän sopeutumisen lisäksi heidän on myös kyettävä kriittisesti arvioimaan itseään ja yhteiskuntaansa. Kriittinen asenne on perustana sekä vastuun että ajattelun heräämiselle. Ilman oman vastuun ja itsenäisen ajattelun kokemusta ihminen helposti alistuu kiltiksi tottelijaksi ja välineeksi lähes mihin tahansa käyttöihin.

Ihminen ei ole valmis, vaan hän on tehtävä: ihminen on eräässä merkityksessä aina *mahdollisuus*, joka on vain osittain toteutunut. Mahdollisuus muutokseen ja toisin olemiseen on kaiken kasvatuksen ja kulttuurin perustava oletus, josta emme aina välttämättä ole tietoisia. Edellä käsittelin lyhyesti instrumenttirationaalisuutta, joka tarkoittaa sitä, että aikamme ihminen käsittää rationaalisuuden yksilön "terävyydeksi" valita tehokkaat menetelmät tiettyjen tehtävien suorittamiseksi, tiettyihin päämääriin pääsemiseksi. Itse päämääriä ja oman elämänmuotomme sisältöä ei juurikaan aseteta arvioinnin kohteeksi.

Modernia instrumentaalista ajatusmallia kannattaa verrata joissakin suhteissa anti-

kin käsityksiin rationaalisuudesta. Käytän tässä soveltaen hyväkseni joitakin kohtia edellä mainitusta Jyrki Hilpelän artikkelista. Uuden ajan ihmiselle järki merkitsee erityisesti ihmisyyksilön kykyä. Yksilö kykenee luokittelemaan, päättelämään, suunnittelemaan ja tekemään laskelmia. Vanhalla ajalla järki ymmärrettiin todellisuuden sisäiseksi yleiseksi järjellisyudeksi. Uskottiin, että todellisuudella on tietty rationaalinen olemus. Todellisuudessa vallitsee kaaoksen sijasta *kosmos*, mikä merkitsee järjestystä ja harmoniaa, jota myös ihminen voi yksilö- ja yhteisöelämässään tavoitella. Ihminen voi siis oppia jotakin siitä "järjestä", mikä todellisuuteen näyttää sisältyvän.

Antiikin ihmiselle todellisuus muodosti mielekkään järjestyksen, joka sitä tutkivalle ihmiselle tietojen lisäksi voi tarjota myös viisautta elämän jäsentämiseksi. Uuden ajan ihminen sitä vastoin ei näe todellisuudessa mitään ihmisestä itsestään riippumatonta järkeä tai mieltä. Moderni ihminen mittaa todellisuutta oleellisesti omien yksipuolisten etujensa ja intressiensä mukaan. Käsityksemme ihmisen hyvinvoinnista ja elintason "nostamisesta" johtaa esimerkiksi siihen, että käsitämme luonnon raaka-aineiden varastona. Luonto tarjoaa meille lähinnä vain materiaa erilaisiin käyttöihimme. Käytämme luontoa hyväksi, mutta emme juurikaan kysy luonnon itsensä tarpeita ja sen mieltä elämän kokonaisuudessa. Antiikin ihminen näki meitä syvemmin itsensä ja elämänsä suhteessa kosmiseen järjestykseen. Moderni ihminen asennoituu todellisuuteen eri tavalla. Hän on oleellisesti tietoinen vain siitä, mitä hän tekee ja mitä hän tarvitsee. Määrittelemme itseämme nimenomaisesti itsestämme käsin. Dialogimme todellisuuden kanssa on hyvin yksipuolista.

Toinen edelliseen liittyvä tärkeä ero vanhan ja modernin rationaalisuuden välillä koskee niiden suhdetta ihmisen käytännölliseen elämään. Sokrateen ajasta saakka keskeiseksi filosofiseksi kysymykseksi nousi kysymys hyvästä ja onnellisesta elämästä. Mitkä periaatteet vallitsevat hyvässä ja onnellisessa elämässä? Elämän käytäntö tuli keskeiseksi ajattelun kohteeksi. Antiikissa vapaan kansalaisen näkökulmasta valmistamista ja työmenetelmien hallitsemista tärkeämpää oli muodostaa käsitys

hyvästä elämästä. Hyvä elämä merkitsi elämistä harmonisessa suhteessa todellisuuden universaalin järjestyksen kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että rationaalisuus koskee myös moraalista ihmistä. Järkeä, vastuu ja hyvä elämä kuuluvat välttämättä yhteen.

Vastakohtana modernille instrumentaalisuudelle voisimme antaa antiikin rationaalisuudelle kaksikin nimeä: kosmosrationaalisuus tai praksis-rationaalisuus. Kumpikin nimi viittaa tärkeään meille "uuteen" ulottuvuuteen. Rationaalisuuden tulisi avautua käsittelemään valmistamisen ja suorittamisen lisäksi myös ihmisen ulkopuolisen todellisuuden ja hyvän elämän muotoa ja sisältöä, sillä instrumenttirationaalisuus on ajanut ihmisen umpikujaan.

Kapea rationaalisuutemme on johtanut meidät vakavaan rajatilanteeseen. Rationaalisuus, jonka varassa piti turvata elämä ja kohottaa elintaso, onkin muuttunut antirationaalisuudeksi, joka uhkaa tuhota sekä ihmisen että luonnon. Aikamme ihmisen olisi todella herättävä tutkimaan rationaalisuutensa ja pyrkimyksiensä yksipuolisuutta. Kuvitelkaamme itsemme istumassa lentokoneessa jossakin Saksan tai Puolen yläpuolella. Mitä meidän pitäisi surra nähdesämme koneen ikkunasta laajat alueet kuolleita tai kuolemassa olevia metsiä? Ehkä valitamme metsien surkeaa tilaa! — Metsien sijasta meidän pitäisi katsoa erityisesti itseämme. Kun katsomme kuollutta metsää tai likaantunutta järveä, opimme

tuntemaan nimenomaisesti itseämme ja kulttuuriamme.

Nyt on kysymys ihmisestä. Eikä vain ihmisen kasvusta, vaan myös ihmisen säilymisestä. Vanha humanismin huoli ihmisestä saa uutta syvyyttä ja konkreettisuutta. Meidän on kyettävä juurtumaan todellisuuteen laajemmin ja hienovaraisemmin kuin mitä olemme viimeisinä vuosisatoina tehneet. On muistettava, että tämä ei merkitse muutoksia vain ajattelussa, vaan erityisesti jokapäiväisessä elämän käytännössä, jonka varassa ihmisen paideia aidosti toimii.

Aikamme kasvatustoiminnan olisi kyettävä jäsentämään itselleen uusi perusmotiivi. On pyrittävä vapauttamaan ja syventämään ihmisen suhdetta todellisuuteen. Uuden ihmisen, johon kasvatuksessa pyrimme, on ymmärrettävä todellisuus syvemmän rationaalisuuden valossa. Emme saa liiaksi lujittaa tehokasta ja laskelmoivaa yksilöä, joka vain hinnoittelee ympäristöään.

Uusi yhteys todellisuuteen merkitsee myös uutta suhdetta ihmiseen. Tämän uuden perspektiivin avaaminen kasvatuksen ajankohtaiseksi perusmotiiviksi on tietysti äärimmäisen vaikeaa (monien mielestä mahdotonta!) kun otamme huomioon, miten syvällä kulttuurit — jotka määräävät kasvatuksen perusteemat — ovat kansainvälisessä tuotannon ja kilpailun rationaalisuudessa. Mutta kaiketi voimme kuitenkin pitää edes pientä toivoa yllä, että myös kasvatusta voi suunnata kulttuureja.

Arvi Tuomi:

Sören Kierkegaard — kristinuskon omaperäinen apologeetti

Olen tutkinut jokseenkin systemaattisesti Sören Kierkegaardia vuoden ajan. Tähän ovat vaikuttaneet erinäiset syyt. Aina kun tämä tanskalaisajattelijana on mainittu, olen tuntenut lievää häpeää siitä, että tunnen häntä niin huonosti. Samalla olen kuitenkin aavistellut, että jossain vaiheessa tuo haaste on otettava vastaan. Viimeisenä yllyttäjänä toimi tamperelainen psykologi-filosofi Matti Luoma, jonka kanssa kävimme pitkään keskustelua 1800-luvun kolmesta merkittävästä ja toisiinsa sukulaissuhteissa olevasta ajattelijasta Kierkegaardista, Dostojevskista ja Nietzschestä.

Kierkegaardin kohtaamisen vaikeuksia

Kierkegaardiin tutustuminen palkitsee moninkertaisesti nähdyn vaivan. Toisaalta on syytä varautua myös vaikeuksiin. Ensiksi mainitsen psyykkisen kynnyksen. Se tarkoittaa sitä, että lukija helposti itse ahdistuu tutkiessaan vaikkapa teosta *Ahdistus*. Kun eräältä tuttavafilosofilta kysyin, miksi hän ei ole tarkemmin perehtynyt Kierkegaardiin, sain häneltä vastauksen: "Ei ole ollut toistaiseksi rohkeutta kohdata Kierkegaardia." Toisena hankaluutena on mainittava tanskalaisajattelijan tekstin vaikeaselkoisuus. Asiaa vielä pahentaa esimerkiksi

Ahdistus-teoksen keho suomennos. Filosofian tutkijaseminaarissa, jossa esitelmöin Kierkegaardista maaliskuussa, luin kokeeksi *Kuolemansairaus*-kirjan ensimmäiset virkkeet: "Ihminen on henki. Mutta mikä on henki? Henki on itseys. Mutta mikä on itseys? Itseys on suhde, joka suhteutuu itseensä, tai se on se seikka suhteessa, että suhde suhteutuu itseensä; itseys ei ole suhde, vaan se, että suhde suhteutuu itseensä."

Ensimmäiseksi herää kysymys, onko tässä ylipäänsä sanottu jotakin todellista vai onko kyseessä jonkin erakkofilosofin sekava monologi. Itse väittäisin, että Kierkegaard ei ole ajattelussaan missään vaiheessa sekava. Enemminkin on sanottava, että teksti voi olla paikoin liian kirkasta, tiukkaan pakattua, kuin lihaliemikuutioina tarjoiltua. On edelleen muistettava, että Kierkegaard oli paitsi filosofi ja teologi myös kielitaituri, joka kykeni käyttämään äidinkieltään sen maksimaalisella teholla. Siksi myös kirjallisuudentutkijat ovat olleet kiinnostuneita hänestä.

Etukäteen minulla oli käsitys, että Suomessa tunnetaan Kierkegaardia perin huonosti. Tämä koskee yhtä hyvin teologeita kuin filosofejakin. Vuoden aikana suorittamani kyselyt ovat vain vahvistaneet olettamustani. Tähän mennessä on julkaistu suomen kielellä ainoastaan kaksi väitöskirjaa Kierkegaardista (Kalle Sorainen v. 1927 ja

Helge Ukkola v. 1961).

Kierkegaard on kuitenkin tulossa! Filo-sofian syksyseminaarissa pidettiin Jyväskylässä viisi esitelmää tästä ajattelijasta. Kun kysyin filosofi Lauri Mehtoselta, mikä on tähän syynä, hän ei osannut antaa selvää vastausta. Itse koen, että erityisesti nykyai-kana ihminen etsii subjektina olemisen oi-keutta. Hän kokee, että yhteiskunta on teh-nyt hänestä palkin objektin, johon kohdis-tetaan kasvatus-toimenpiteitä ja jolta odote-taan yhä enenevässä määrin persoonatto-mia suorituksia. On alettu vähitellen oival-taa, että ihminen on syvimmältä olemuksel-taan salaisuus, vaikka häntä kuinka tarkas-ti mitataan ja testataan. Tämän salaisuu-den paljastamiseksi tarvitaan muita kuin tieteellisiä, objektivoivia tarkastelutapoja. Juuri tässä Kierkegaard osoittautuu mer-kittäväksi tiennäyttäjäksi.

Omaperäinen apologeetti

Sitten lähemmin itse aiheeseen. Pitäisi kai perustella ensimmäiseksi otsikon attribuutiin "omaperäinen" oikeutus. Lähden lii-keelle sellaisesta merkillisestä havain-nosta, että Kierkegaard itse jyrkästi kielsi apologian menetelmän. Kuolemansairau-dessa hän kirjoittaa: "Nyt käy ilmeiseksi, kuinka erinomaisen typerää on puolustaa kristillisyyttä, kuinka kehoaa ihmistunte-musta se ilmaisee, kuinka se — joskin tietä-mättään — liittyy samaan juoneen kuin pa-hennus tekemällä kristillisyyden sellaiseksi vaivaiseksi asiaksi, jonka otaksutaan ole-van pelastettavissa puolustelun nojalla. Sen vuoksi on varsin totta, että se, joka kristi-kunnassa ensimmäisenä keksi ryhtyä puo-lustamaan kristillisyyttä, on tosiasiallisesti toinen Juudas; hänkin pettää suutelemalla, ero on vain siinä, että hänen petöksensä ai-heutuu typeryydestä. Asian puolustelemin-en merkitsee aina sen huonoon valoon saattamista."

Toisaalta kuitenkin voidaan sanoa, että käsite apologia on Kierkegaardin koko kir-jallisen tuotannon avain. Hän jos kukaan koki olevansa nimenomaan kristinuskon asialla. Jotta ristiriita edellä lukemaani si-taattiin nähden ratkeaisi, on meidän tehtä-vä ero apologian ja toisenlaisen apologian välillä. Kun Kierkegaard hyökkää apolo-

giaa vastaan, hän tarkoittaa silloin nimen-omaan sellaista kristinuskon puolustamisa, jossa järkevyyden nimessä yritetään osoittaa kristinuskon etevämyys ja jossa se koetetaan tarjota ihmisille houkuttelevan positiivisena vaihtoehtona. Juuri tämä on kuitenkin sitä Juudaksen "suudelmalla" pettämistä, mistä Kierkegaard sitaatisa-an puhuu. Vaarana tällaisessa apologiasa on liiallinen sopeutuminen kulloiseenkin ajan henkeen. Siinä pyritään tarjoamaan kristinuskko ihmisille heidän luonnollisen kysyntänsä mukaisena. Kristinuskon rele-vanttius tulee silloin tärkeämmäksi kuin sen aitous. Juuri aitouden vaatimus on Kierkegaardille kuitenkin kaikki kaikessa. Niinpä hän näki oman aikansa ns. apolo-geetit kristinuskon halpamarkkinoijina.

Kierkegaardin vastaveto oli siinä, että hän halusi tehdä kristinuskosta mahdolli-simman vaikean asian ihmisten omaksutta-vaksi. Eräässä muistiinpanossaan hän to-teaa: "Minun tarkoitukseni on tehdä kristi-tyksi tuleminen vaikeaksi, ei silti vaikeam-maksi kuin mitä se on, eikä myöskään vai-keaksi tyhmille ihmisille ja helpoksi hyvälle päälle, vaan kvalitatiivisesti vaikeaksi ja olennaisesti yhtä vaikeaksi jokaiselle ihmi-selle." (Afsluttede uvidenskabelig Efter-skrift, 1846). Tuntuu kuin tuossa kuuluisi kumuna erityisesti tämä Jeesuksen ajatus: "Se portti on ahdas ja tie kaita, joka vie elämään ja harvat sen löytävät".

Perinteinen apologia lähtee yleensä siitä itsestään selvyytensä pidetyistä periaatteesta, että tieto ja usko ovat toisiinsa nähden täy-dentävässä suhteessa ja loogisessa jatku-vuussuhteessa. Tässä Kierkegaard on kui-tenkin toista mieltä. Mielestäni hän omak-sui uskon ja tiedon suhteen määrittelyssä Lutherin kannan. Muistettakoon, miten us-konpuhdistaja kielsi jyrkästi skolastiikan analogia entis-periaatteen, jossa usko rakentuu tietämiselle. Kierkegaard koki vie-raana omalle ajattelulleen myös aikansa kasvatusoptimistien ja kulttuuroptimistien käsitykset. Näistä mainittakoon meillekin tuttu Kierkegaardin vanhempi aikainen Grundtvig, kansanopistoaatteen isä. Nämä kaksi tanskalaista hengenmiestä suhtautu-vat toisiinsa melkein kuin tuli ja vesi.

Länsimaisista teologeista ei monikaan ole korostanut kristinuskon paradoksaalis-ta luonnetta siinä määrin kuin Kierke-

gaard, ja nimenomaan sitä, että siirtyminen pelkästä tiedosta uskoon ja yleisuskonnollisuudesta spesifisti kristinuskoon voi tapahtua vain laadullisena hyppäyksenä. Niinpä ei myöskään ole olemassa sellaista apologeettista menetelmää, jolla aito kristinusko voidaan osoittaa sisällöltään päteväksi sellaiselle ihmiselle, joka on sen ulkopuolella. Ja toisinpäin ajatellen: ihminen joka edellyttää, että kristinusko on esitettävä hänelle ensiksi vakuuttavassa muodossa, odottaa kohtuuttomia. Hän on yhtä typerä kuin se henkilö, joka haluaa oppia maan kamaralla uimaan, jotta voisi sen jälkeen uskaltua veteen.

Luterilaisessa teologiassa olemme tottuneet korostamaan, että ainoa menetelmä uskon tielle opastamiseen on lain saarna (lukuunottamatta tietenkin suoraa evankeliumin julistusta). Erityisesti tällöin korostuu ns. lain toinen käyttö eli laki toimii kurruttajana Kristukseen, kuten Paavali asian ilmaisee. Tälle linjalle asettautuu myöskin Kierkegaard, mutta omalla erikoisella tavallaan. Hän katsoi lisäksi, että ihmisistä suurin osa, varsinkin älymystö, oli vieraantunut kristinuskosta siinä määrin, ettei tavanomaisella saarnaamisella heitä tavoiteltaisi. Meluavaa uskonnollista julistajaa olisi taas pidetty haaveilijana ja liioittelijana. Kierkegaard keksi uuden aatteen toimia kristinuskon apologeettina. Sen mukaan ihmiset oli "ikäänkuin petettävä sisälle kristinuskoon". Itse hän tahtoi ruveta vakkoojaksi tuon aatteen palvelukseen.

Mitä tämä lause tarkoittaa? Asia selviää melkein välittömästi, kun mainitsemme sen esikuvan, johon Kierkegaard halusi menetelmässään liittyä. Tämä henkilö on antiikin Sokrates. Sivumennen mainittakoon, että Kierkegaardin väitöskirja kosketteli juuri Sokratesta. Tältä epäsystemaattiselta filosofilta Kierkegaard omaksui keskustele- van esitystavan, jossa on melkoinen annos paljastavaa ironiaa.

Kierkegaardin lain saarna on siis juuri tätä ironiaa. Miten kuvailisimme tätä metodia tarkemmin? Kierkegaard ikäänkuin asettaa peilin ihmisen eteen ja pakottaa hänet katselemaan itseään. Mitä paljastuu? Mitä todennäköisimmin tulee näkyviin asianomaisen ihmisen ymmärtämättömyys, hänen vaelluksensa viheliäisyys ja kesken- räisyys, hänen luulouskovaisuutensa ynnä

muut harhat. Kierkegaard saa tämän kai- ken näyttäytymään milloin traagisessa mil- loin koomisessa valossa.

Kierkegaard toteaa: "Tämä aika ei kai- paa mitään niin kipeästi kuin että sitä nä- kiinnytetäisiin Sokrateella." Viimeksimai- nittuhan oli mm. siinä mielessä erikoinen filosofi, ettei hän pyrkinyt tuomaan omaa parempaa tietoaan toisten tietojen tilalle. Sen sijaan hän dialogi-menetelmällä osoiti, etteivät ihmiset tiedäkään sitä, mitä he luulevat tietävänsä. Kuvaavaa on, että Sok- rates kutsui itseään lapsenpäästäjäksi l. kä- tilöksi. Tämä tarkoittaa, ettei auttaja itse ole elämän alullepanija eikä liioin elämän ylläpitäjä tai sen ohjaaja. Sen sijaan hän on auttaja siinä synnytytuskassa, jossa ihmi- sen on tarpeen luopua omaksumastaan ajattelusta ja suunnistauduttava uuteen. Juuri tällainen kättilö kristinuskon palve- luksessa tahtoi Sören Kierkegaard olla. Edellä sanotun voi kiteyttää niin, että siinä, mikä koskee ajattelun sisältöä ja elämisen sisältöä Kierkegaard halusi olla Jeesuksen oppilas, mutta Sokrates on hänen metodi- nen opettajansa.

Anonymiteetti

Kierkegaard luopui kuitenkin siitä sokraatti- sesta käytännön menetelmästä, mikä olisi merkinnyt kuljeskelua kaupungin kujilla ja aivotierillä ynnä osallistumista seural- elämään. Tosin hän nuorempana viihtyi Kööpenhaminan kahviloissa ja kapakoissa ja oppi tuntemaan paikallisen kerman intel- lektuelleineen ja snobeineen. Mutta hän kyllästyi siihen varsin pian. Hän joutui to- teamaan, että keskustelut järjestään jäivät hajanaisiksi ja latteiksi ja osoittivat osaa- mista lähinnä vain ohipuhumisessa. Tähän liittyi vielä Kierkegaardin kokema hengelli- nen herätys v. 1841. Tuolloin 28-vuotias Kierkegaard vetäytyi syrjään ja ryhtyi va- paaksi kirjailijaksi. Tämän jälkeen hän eli ainoastaan neljätoista vuotta, ja oli siis kuollessaan v. 1855 42-vuotias. Silti hän ehti lyhyessä ajassa yksinäisessä kammios- saan kirjoittaa lähes uskomattoman mää- rän tekstiä. Se merkitsee koottuna sarjana viittatoista osaa paksuja teoksia.

Tähän kirjoittamiseen liittyy vielä eräs omaperäinen piirre. Kierkegaard pelkäsi lu- kijoidensa tulkitsevan häntä niin, että kir-

jailija haluaa tehdä suuren numeron itsensä ja kristillisyydestään. Siksi hän julkaisikin suurimman osan tuotannostaan anonyymisti. Näitä salanimiä on yhteensä yksitoista. Hauskana yksityiskohtana mainittakoon Ahdistus-teoksen esipuhe. Siinä nimi-merkki Vigilius Haufniensis on päästäviinään lukijan arvailuista paljastamalla oman nimensä. Hän sanoo olevansa muuan kööpenhaminalainen Christen Madsen, jota on pidettävä lähinnä maallikkona. Näin lukija tulee toistamiseen huiputetuksi.

Juuri niissä teoksissa, joissa Kierkegaard käy ankaraa dialogia aikansa älymystöpiirien kanssa, hän vetäytyy salanimien taakse. Mutta samaan aikaan hän kirjoittelee myös hartauskirjoja seurakuntaväelle ja pappien avuksi. Silloin Kierkegaard käyttää aina omaa nimeään. Näistä mainittakoon sellaiset suomenneetut teokset kuin Kärsimysten evankeliumi ja Rakkauden teot.

Kierkegaard polemiikin kohteena

Kun Kierkegaard lähti kirjailijana toteuttamaan omalaatuista tehtäväänsä kristinuskon palveluksessa, hänelle oli välittömästi selvää, ketkä olivat ne vastustajat, joihin polemiikki tuli suunnata ja jotka oli ikäänkuin petettävä sisälle kristinuskoon. On muistettava, että Kierkegaard eli kiihkeimmän nuoruutensa 1830-luvun hengenmiljöössä. Sille olivat ominaisia romanttinen estetismi ja hegeliläisyyden ylivalta filosofiassa. Toisaalta talouselämässä alkoi näkyä merkkejä industrialismin voimakkaasta noususta. Ne kolme ihmistyyppiä, joihin Kierkegaard suuntaa purevimman kritiikkinsä, ovat esteetti, hegeliläinen spekulantti ja poroporvari. Poroporvarin voimme kuitata lyhyellä maininnalla. Hän on ihminen, joka hukkaa elämänsä jokapäivän realiteetteihin, so. triviaaleihin asioihin, eikä edes halua tiedostaa hengettömyyttään. Jos tällainen ihminen ylipäänsä näkee elämässään mahdollisuuksia, niin ne ovat vain äärellisiä asioita, sellaisia, jotka tuovat elämään rikkautta, valtaa ja mukavuutta. Kuitenkin jossain välissä poroporvarinkin valtaa ankeus ja hetkittäin epätoivo, mutta tätä hän ei jää kuuntelemaan vaan porhaltaa eteenpäin vaikka hammasta purren.

Esteetti poikkeaa edellisestä siinä, että hänellä on kaipuuta parempaan. Mutta hän hukkaa elämänsä haaveiluun. Taiteen nauttijana tai tuottajana hän pyrkii kohottamaan elämäntunnettaan, mutta jää ikäänkuin ilmaan leijumaan. Hän puhuu mielellään maailman tuskasta, mutta ei välitä tehdä elämässään niitä vaikeita valintoja, joita oikea jumalasuhte edellyttää. Niinpä hän jää uskossaan useimmiten panteismin tasolle. Hän saa oman elämänsä ja luonnon näyttämään kiehtovammalta jumalallistamalla ne. On todettava, että Kierkegaard itse varsinkin nuorempana oli esteetti-tyyppin ruumiillistuma. Mutta jälleen on tyyppillistä Kierkegaardille, että ironisoidessaan muita hän tekee saman myös itselleen.

Sitten on vuorossa tuo kolmas tyyppi: filosofi, erityisesti hegeliläinen filosofi. Filosofien piirissä Kierkegaard tunnetaan parhaiten filosofian kriitikkona (kuten hänen aikalaisensa Feuerbach toisessa mielessä). Tässä yhteydessä riittänee Kierkegaardin lopputuomio hegeliläisyydestä ja ylipäänsä sellaisesta filosofiasta, joka pyrkii antamaan kokonaisselityksen kaikelle olevalle. Hän sanoo, että nämä spekulantit rakentavat systeeminsä täydelliseksi mutta jättävät elämän tyhjäksi. Tämä tarkoittaa, että filosofit siirtävät inhimillistä olemassaoloa koskevat asiat pelkän ajattelun tasolle, ratkaisevat ne siellä, ja tuovat sitten saadut ratkaisut selityksinä kaikkeen. Tällaiset ajatussysteemien rakentelut ovat Kierkegaardin mukaan oikeutettuja eräänlaisina kokeiluina, mutta jos ne tarjotaan vakavissaan koko todellisuutta selittävinä systeiminä, syntyy pakostakin koominen vaikutelma.

Kierkegaardin ironista tyyliä kuvaa osuvasti seuraava lainaus: "Ajattelija sommittelee suunnattoman suuren rakennuksen, systeemin, koko olemassaolon ja maailmanhistorian käsittävän järjestelmän — mutta kun tarkastelee hänen persoonallista elämänsä, havaitsee hämmästyksekseen sen hirveän ja naurettavan seikan, ettei hän itse henkilökohtaisesti asukaan tuossa suunnattoman suuressa, korkeaholvisessa palatsissa, vaan sen viereisessä karjakartanossa, koiran kopissa tai korkeintaan ovenvartijan asunnossa. Jos rohkenisi sanallakaan huomauttaa hänelle tästä ristiriidasta,

hän närkästyisi. Hän näet ei pelkää harhassa olemista, kun hän vain saa valmiiksi systeemin — harhassa olemisen avulla.”

Kierkegaard haluaa kritiikillään toimia subjekti-ihmisen puolustajana sellaista filosofiaa vastaan, joka pitää yllä ajatteluvallata ja väittää, että sellaiset järjestelmät kuin oikeus, yleinen moraalitai valtio ovat primaattiasemassa yksilöön verrattuna. Tanskalaisajattelija korostaa, että Jumalan vaatimus ja kutsu kohtaavat aina suoraan yksityisen ihmisen, eivät koskaan joukkoa tai abstraktista systeemiä.

Vastakohtiksi ja jännitepariksi muodostuvat näin ollen ajatteluvalta ja yksityisen ihmisen eksistointioikeus. Olisi kuitenkin väärin väittää, että Kierkegaard hyväksyisi näistä vain eksistoinnin. Sen sijaan hän esittää niiden yhdistämistä, ”kahdentamisen” mallia. Tämä ajatus kahdentamisesta (fordoblelse) on Kierkegaardin peruskäsitteitä. Asian voi tiivistäen ilmaista käsky muodossa: ”Kun ajattelet, ajattele eksistoinnista, ja eksistoi siinä mitä ajattelet.”

Sanojen merkityksiä

Kuten tiedämme, Kierkegaardia pidetään eksistentiaalifilosofian isänä (aikaisempaan esikuvana voidaan mainita Blaise Pascal). Mutta mitä tuo avainsana *eksistoida* tarkoittaa Kierkegaardilaisessa mielessä? Siihen ei ole aivan helppo vastata. Sanoisin kuitenkin yksinkertaistaen näin: eksistoinnin merkitsee vakavaa elämänasennetta omaan itseensä nähden; ei otsaryppyistä vakavuutta, vaan sitä, että ylipäänsä ollaan tosissaan. Tämä edellyttää sen tiedostamista, että ihmisen elämällä on tehtäväluonne, joka viime kädessä perustuu Jumalan absoluuttiseen vaatimukseen. Kierkegaard toistaa mielellään ajatusta, että Jumala on ikäänkuin ”laskenut ihmisen kädestään”, jotta hänestä tietystä suhteellisesta vapaudessa voisi tulla jotakin hänen edessään. Kysymys ei ole tässä yhteydessä ollenkaan siitä, mitä yhteiskunta tai erilaiset viiteryhmittä mahdollisesti ihmiseltä vaativat.

Yritän valaista asiaa laajemmin. Kierkegaard ajattelee dialektisesti, mikä merkitsee sitä, että ihminen elää äärimmäisyyksien välisessä jännityksessä. Nämä jännitykset pyrkivät löytämään synteessin. Ihmisen eksistointia sävyttäviä vastakohtapareja ovat

ruumiillisuus ja sielullisuus (synteessinä henki), *ajallinen ja iäinen* (kohtauspisteinä ”silmänräpäys”), *äärellinen ja ääretön* (kohtauspisteinä omatunto) sekä *välttämätön ja mahdollinen* (synteessinä vapaus). — Nämä ovat aika vaikeita asioita. Pääasia on, että Kierkegaardin mukaan ihmisen eksistenssissä synteessi ei koskaan tule automaattisesti valmiiksi esimerkiksi psykologisen kasvun myötä. Ihminen on lähtökohdassaan vasta *mahdollisuus*. Näin eksistoinnin on koko ajan pyrkimystä joksikin *tulemiseen*.

Edellä sanotusta seuraa, että ihmisen perustehtävä on etsiä jatkuvasti yhä syvempää suhdetta omaan elämänsisältöön. Se taas edellyttää vaikeiden tilanteiden kohtaamisia, vaikeita *valintoja* — kristillisessä mielessä päivittäistä kilvoitusta. Vasta synteeshakuisena voi ihmisestä Kierkegaardin mukaan tulla ”todellinen” ja ”konkreettinen”. Niinpä luonto jää tavallaan abstraktiksi ja jossakin mielessä epätodelliseksi, koska se ei elä valinnan suhteessa itseensä ja sen takana olevaan absoluuttiin.

Mahdollisuus-kategoriassa eläminen kuuluu vain ihmiselle, ja se on omiaan tekemään hänen elämänsä sekä kiehtovaksi että raskaaksi. Kierkegaardin mukaan juuri ahdistuksen kokemus epämääräisenä angstinä on merkki siitä, että ihmisessä vallitsee epäsuhta, hänestä ei ole päässyt muodostumaan kokonaistuvaa synteessiä.

Tässä kaikessa eksistoinnin kilvoituksessa on myös Jumala mukana. Mutta varsinkin alussa Jumalan toiminta näyttää olevan epäsuoraa. Voisi jopa sanoa, että se on hänen oman olemuksensa kannalta vierasta työtä. Huomaamme tämän mm. siitä, että Jumalalta tuleva muistutus eksistenssitehtävästä ilmenee ensiksi negaationa, nimitäin ahdistuksena. Myös Jumalan armo verhoutuu. Se näyttäytyy synnin tietoisuuden esiin murtautumisenä. Edelleen Kristuksen opetuslapsiksi tulossa näyttää olevan edessä negaatiokynnys, pahentumisen mahdollisuus. Ihmisen on voitettava se pahennusta herättävä asia, että Jumala voi tulla hänen Herrakseen ihmisenä ja toisinpäin ajatellen, että joku ihminen voi julistautua Jumalaksi, joka vaatii seuraamaan itseään ja antautumaan paradoksaaliselle totuudelle.

Miten olla ihminen?

Kierkegaardin koko elämän- ja kirjailijatoiminnan ydinkysymys on siinä, miten tulla kristityksi. Muuten Kierkegaard korostaa samalla myö yleisen tason kysymyksen tärkeyttä: miten olla ihminen. Hänelle on tyypillistä, että hän nivoo yhteen yleisen eksistenssitason ja kristillisen eksistenssin sekä saattaa ne kulkemaan rinnakkain ja peräkkäin. Teologisesti voimme muotoilla tämän siten, että jokaista ihmistä koskeva eksistoinnin taso hahmottuu yleisestä ilmoituksesta käsin ja kristillinen eksistenssitaso taas avautuu erityisen ilmoituksen välityksellä. Aivan ilmeisesti Kierkegaard pelkäsi omansa aikanaan ihmiskuvan hajoamista. Toisaalta tiede selittää ihmisen immanenttisenä, relatiivisena, ulkoapäin mitattavana suurena, ja toisaalta kristillinen tulkinta ihmisen eksistenssistä jää omaan olopiiriinsä (muistamme miten Feuerbach yritti muuttaa kaiken teologiaa koskevan antropologiaksi).

Yleisinhimillistä ja kristillisen eksistenssin tasoa voidaan oikeutetusti tarkastella yhdessä sen tosiasian perusteella, että ihminen on Jumalan kuva. Sellaisena hän on Kierkegaardin mukaan Jumalan omaisuutta ja "rahaa". Mutta tässä näkyy syvimältään myöskin Kierkegaardin huoli ihmisestä. "Tässä maailmassa ihmisestä tulee helposti vain arvoton vaihtokolikko, jossa ei näy sen paremmin Jumalan kuin ihmisenkään kuvaa."

Pyrkiessään kirkastamaan lukijoilleen ihmisenä olemista Jumalan kuvana Kierkegaard vetosi myös omaan luterilaiseen kansankirkkoonsa, mutta pettyi sen henkisesti laiskoihin teologeihin. Hän muuntuikin viimeisinä elinvuosinaan filosofian kriitikosta yhä enemmän kirkon kriitikoksi. Hänen radikaalein epäilynsä tiivistyi kysymykseen, onko kristinuskoa enää olemassa? Kierkegaard halusi viimeisissä kirjoituksissaan osoittaa, että kirkko oli etäännytynyt äärettömän kauas alkuseurakunnan uskosta ja elämästä.

* * *

On erittäin vaikeaa toimia Kierkegaardin ajatusten välitysmiehenä. Itse hän sanoi, ettei kenenkään pidä ryhtyä tulkitsemaan tai selittelemään hänen tekstejään. Mutta kuten huomaatte, minä olen parhaillaan yksi niistä monista, jotka rikkovat tätä Kierkegaardin omaa määräystä. Hän ei kuitenkaan olisi ollut niin huolestunut selittäjistään, jos olisi tiennyt, että hänen sanomansa on vielä 150 vuoden kuluttua polttavan ajankohtaista. Edelleen on muistettava, että Kierkegaardkin oli omaan aikaansa sitoutunut hengenmies, jonka ajattelua on perin työläs ymmärtää, ellei sitä ainakin osittain "käännetä" nykykielelle.

Riitta Kauppinen:

Psykiatria viisauden ja hulluuden rajanvetäjänä

Entä sosiaalinen sidonnaisuutemme? Kuinka se vaikuttaa ulkopuoleltamme tulevien kokemusten sisäiseen muokkauksen ja johtopäätösten muodostamiseen? Mitä vaikuttavat toisen henkilön sanomiset, ilmeet, eleet, liikkeet ja myös sanomatta jättämiset? Onko se aina objektiivista?

Onko psykiatrien ihmiskuva Suomessa kaipaampi kuin muissa maissa? Vai olemmeko me todella muista kansoista vahvasti poikkeava joukko? Tuskinpa. Tällaisia johtopäätöksiä voisi kuitenkin tehdä kansainvälisten psykiatristen hoitojen ja pakkohoitotilastojen tutkimusten perusteella.

Onko meillä kunnia omistaa 'siunattu hulluus', vai onko kansallinen arvomaailmamme niin erilainen? Onko se välttämätöntä tai edes onneksi luovuudellemme? Onko se tarpeen valtarakenteillemme?

Mitä ihmiselle sallitaan?

Taiteilijoille sallitaan ajatuksen rientoa, omituista pukeutumista, laumasta erottuvuutta, tunnepurkauksia. Kuinka mahtaa käydä esimerkiksi akateemisesti ns. sivistyneelle, jos hänellä on annos boheemisuuutta ammattitaitonsa ja tietonsa lisäksi? Kritiikki voi olla varsin kovaa. Ihmiseltä vaaditaan vahvaa it-

Tiedefilosofian mukaan tiede on avoin, kriittinen ja itseään korjaava. Sanotaan, että tiede on paras ja luotettavin tiedonhankkimismenetelmä ja se suosii luonnollisia selityksiä yliluonnollisten sijasta.

Psykiatrian tulisi lääketieteen osana pyrkiä samaan. Siinä tuntuu kuitenkin olevan kyse huomattavasti enemmän psykiatrien omaelämäkokemukseen nojautuvasta selittelystä. Tieteellisesti kiistatonta diagnostista kriteeriä on joskus vaikea löytää.

Tiede ei nähdäkseni ole erehtymätön, sitä ei liene myöskään psykiatria. Kyse on vain tosiasioiden hyväksymisestä, itsekritiikin olemassaolosta ja niin sanotuista näyttökysymyksistä, toisin sanoen, mitä hyväksytään ja millä edellytyksillä.

Hyväksyykö psykiatria spekulatiot, ajattelun tuotteet ja yhteiskunnan ja ihmisten muuttumisen omana aikanaan? Se riippuu olennaisesti psykiatrista tutkimusta tai hoitoa suorittavan henkilön maailmankatsomuksellisesta eli subjektiivisesta taustasta. Objektiivisuus voi siten olla näennäistä.

Esimerkiksi noitavainot olivat aikansa ihmisille mitä karmaisevinta todellisuutta, vaikka nykyään ymmärrämme niiden mielettömyyden. Mikä onkaan ihmiskunnan kehityksen, tiedon ja taidon osuus asennoitumisessamme?

seluottamusta, jotta hän voi sosiaalisessa paineessa säilyttää tyyliensä kolhimatta itseään henkisesti, menettämättä virka-asemaansa tai ammattioikeuttaan. Entä jos hän kriittikillään sattuu astumaan vaikuttajien varpaille tai kipeille liikavarpaille? Onko silloin yhteiskunnan edun mukaista katkaista akillesjänteet, vaientaa hänet riittävän vaikuttavien henkilöiden tuella esimerkiksi sulkemalla hänet mielisairaalaan tai järjestämällä muita vaikeuksia. Vanha kokemushan osoittaa, että eteenpäin pääsee parhaiten hoitamalla henkilösuhteensa hyvin.

Kuinka käy henkilölle, joka joutuu psykiatrien tai muiden hyvää tarkoittavien ihmisten 'hoitotoimenpiteiden' kohteeksi välttyäkseen 'pahemmalta sairastumiselta' tai 'tuhoamasta tulevaisuuttaan'? Onko hän puolustuskyvytön, jos hänet eristetään täydellisesti tai lähes täydellisesti sosiaalisesta kentästään? Ovatko hänen tavallisen ihmisen mielestä normaalit reaktionsa kyseisessä tilanteessa psykiatrissa diagnostiikkaa tukevia?

Jos hän ei koe olevansa sairas, sitä pidetään vakavana sairauden kriteerinä, sillä useissa psykiatrisissa sairauksissa sairauden tunteen katsotaan puuttuvan. Jos hän masentuu tai itkee, tuetaan diagnostiikkaa depression suuntaan. Jos hän yrittää puolustautua tuomalla tosiasiat julki, häntä pidetään epäluotettavana tai epäluuloisena ja sen katsotaan tukevan vainomieliharhaisuusdiagnoosiikkaa.

Jos hän on aggressiivinen, hänet tulkitaan vaaralliseksi ja pakkohoitotoimenpiteiden tarpeessa olevaksi.

Jos hän tukeutuu yliluonnolliseen, esimerkiksi Jumalaan, sillä on oma merkityksensä skitsofreniadiagnostiikassa. Jos hän pysyy viileän rauhallisena, loogisena, häneltä katsotaan puuttuvan tunteita ja siten jälleen tuetaan diagnoosia.

Jos hän pystyy itsehallintansa avulla hyödyntämään muuten joutavaa aikaansa esimerkiksi lukemalla, piirtelemällä tai kirjoittamalla, senkin katsotaan olevan asiaankuulumatonta ja jälleen vahvistavan diagnoosia. Jos hän ei pakkolääkitystä saadessaan ala rimpuilla, koska tietää joutuvansa pakkopaitaan ja lisälääkitykseen, katsotaan hänen olevan tunneköyhän ja jälleen tuetaan diagnoosia.

Jos hän alistuu ja toteaa keskustelussa, et-

tei hän enää osallistu, koska arvelee asioiden hoituvan eteenpäin ilman hänen ponnistelujaan, jälleen tuetaan diagnoosia. Psykiatrien mielestä hän saattaa nauttia tilanteesta, vaikka se saattaa asianomaiselle olla perin hankala ja vaikea. Jos hänellä on tulevaisuuden suunnitelmia, häntä pidetään uhmakkaana, koska hän ei alistu rattaisiin.

Jos hän esittää omat perustellut näkemyksensä, onko se diagnostista, jos psykiatrin maailmankuva on toinen? Onko varmaa, etteivät psykiatrin oma mielenterveys ja maailmankuva ole järkkyneet? Entä jos psykiatrin tiedot kyseisessä asiassa ovat huomattavasti vähäisemmät kuin tutkittavan henkilön? Tällaisia henkilöitä voisivat olla esimerkiksi mustien aukkojen tutkijat tai kvarkkiteorian tutkijat, ydinfyysikot, kemistit, maailmankaikkeuden kokonaisuuteen perehtyneet henkilöt, bakteerien alkuperäislöytäjät tai maapallon pyöreiden toteajat. Jos ihmisellä on objektiivista näyttöä asioiden tueksi ja niiden toteen näyttämiseksi, huitaistaanko ne sivuun merkityksettöminä juoruina?

Jos ihmisen tuttavapiiri on vakuuttunut, ettei mikään ole vialla, onko hän silloinkin hoidon tarpeessa? Mihin raja vedetään? Kuka-mikä on se ainut oikea tietolähde? Voivatko kriteereinä olla arvostettu asema, häikäilemättömyys, poliittisten päämäärien toteuttaminen?

Mikä on viisautta ja mikä on hulluutta? Kuka on viisas ja kuka on hullu? Mitkä ovat keinot yksilön oikeusturvan turvaamiseksi yhteiskunnan rattaissa tällaista taustaa vasten ajateltuna?

Jos ihminen lääkkeiden sivuvaikutuksia tuntiessaan esittää ne hoitohenkilökunnalle, katsotaanko sen johtuvan ainoastaan lääkkeiden pelosta? Tätäkin voidaan pitää diagnostiikkaa tukevana.

Lääkärin mahdollisuus yhteiskuntakritiikkiin?

”Hulluksi heittäytymisessä ei minulta tarvita paljon näyttelemistä, ei tämän lajin, suvun ja perheenjäseneltä. Pienoinen ihme ja mahdollisesti teeskentelyn tulos on pikeminkin se, että meikäläinen on tähän asti pysynyt säilymään suunnilleen täysjärkisten kirjoissa. Edes virallisesti. Ohimoo naputellaan

merkitsevästi, kun silmä välttää ja joskus avoimesti päin naamaa”, toteaa kirjailija Teuvo Saavalainen.

Millaisen riskin lääkäri ottaa lähtiessään yksin selvittämään, tutkimaan tai kritisoidaan yhteiskuntaa tai sen osa-aluetta? Mikä on riski, jos hän tekee saman julkisen kontrollin alaisena tutkijana? Onko tutkijan vapaus silloin näennäinen? Mihin kaapuun se verhotaan? Hysterian, pelottelun, vaikenemisen? Kollektiiviseen vastuuseen on ainakin helpompi pukeutua. Se millainen riski on analysoivalla kirjailijalääkärillä, riippuu nähdäkseni siitä, kuinka kärkevästi tai myötätillen hän asiat esittää, ovatko ne vain vanhan kertausta ja valta-organisaatioita tukevia, aiemmin yleisesti hyväksytyjä asenteita. Mikäli kirjallinen tuotanto ei horjuta valtarenkennelmia se voi kertoa vaikka kuinka pelottavista asioista kuten mielikuvitusmaailmasta, sivupersonista ja sielunvaelluksista. Myös psykiatrit sallivat sen, lisäähän se psykiatrien vaikutuskenttää syventämällä sitä, tekemällä sen tuntijat maagisemmiksi... ja oikeutetuimmiksi käyttämään rajatonta valtaa yksilöön nähden. Pakkohoidossahan ei potilaalla ole mitään mahdollisuutta määrätä mistään itseään koskevasta asiasta. Lobotomia ja sähköshokkihoitoja on tehty asianomaisen vastustelusta huolimatta.

Mihin psykiatria voidaan käyttää?

Poliisi voi välttyä tutkimasta epämiellyttäviä asioita. Tällöin vastuu voidaan siirtää psykiatrilta, jolle on ehkä annettu asiasta puutteelliset tai harhaanjohtavat tiedot.

Esimerkkinä mainitsen teollisuuslaitoksen kemistin tai pahoinpitelyilmoituksen korkea-arvoista henkilöä vastaan tehneen henkilön. Nämä tiedot olen saanut vuoden 1984 aikana. Kumpaa uskotaan, mikäli korkea-arvoisessa asemassa oleva henkilö haluaa poistaa vaimonsa kilpailijattaren tieltä? Mitkä ovat tällöin näyttökysymykset?

Entä sitten ristiriitatilanteen diagnostiikassa?

Poljetaanko tällöin eri mieltä oleva henkilö kollegiaalisuuden jalkoihin? Voiko alistetussa asemassa oleva esittää vahvan oman näkemysensä, vai pakeneeko hän vähäiseen ko-

kemukseensa ja sulkee silmänsä inhimillisyydeltä?

Kuka tekee varsinaisen 'likaisen' työn? Annetaanko tällöin koko hoitohenkilökunnan osallistua tutkimuksiin ja hoitoon, vai rajataanko piiri hyvin suppeaksi. Ovatko naiskollegat tällöin erikoisasemassa?

Esitän muutamia diagnostisia kriteereitä, jotka voivat olla joskus hyvinkin tulkinnanvaraisia.

Mm. depressiossa positiivista sukuanamneesia on pidetty selvänä sairauden kriteerinä, toisin sanoen suku on pahinta. Depressiossa itsetunto on matalalla, syllisyyden tunteja on vähän, paljon tai ei juuri ollenkaan. Aggressiivisuutta ja provokatiivisuutta voi olla tai olla olematta. Eikö olekin varsin selvää? Laukaisevaa tekijää ei tarvitse olla, mutta se myös voi olla. Lihominen, laihtuminen tai normaalin ruumiinpainon säilyttäminen voivat kaikki puhua diagnoosin puolesta.

Mustasukkaisuusparanoian kohdalla diagnostisten kriteerien olemassaoloa voi joskus olla erittäin vaikeaa todeta. Mitä tapahtuu silloin, jos puoliso on todella uskonon? Mikä on luotettavuuden mitta ja miten se todetaan? Suuruisharhaisen paranoiassa vakuutuneisuus omasta suuruudestaan perustuu diagnoosin tekijän mielestä perusteettomiin kuvitelmiin. Onko aina näin, vai onko kyseessä vain tutkijan suppeampi tietopiiri asiasta?

Hypokondrisessa paranoiassa henkilöllä on vakaa oletamus vakavasta sairaudesta. Jossakin tapauksessa saattaa olla kyseessä vain lääketieteen nykyinen riittämättömyys tarkemman diagnostiikan harrastamiseksi. Esimerkkinä mainitsen mm. paraneoplastiset ilmiöt, joita saattaa olla jo hyvin varhaisessa vaiheessa ennen varsinaisen sairauden diagnostisoitumista, eikä kyseessä ole kuitenkaan "luulotauti".

Paranoiassa sairauden tunto puuttuu. Entä jos henkilö ei olekaan sairas? Tämänkin katsotaan kuitenkin olevan sairauden diagnostista arvoa lisäävää. Paranoidikon katsotaan ryhtyvän paranoidiseen toimintaan hyökkäämällä miellemaailman henkilöitä vastaan valituksin tai tekemällä suoranaisia aseellisia hyökkäyksiä. Täten hän saattaa olla ympäristölleen vaarallinen ja hänet voidaan sulkea pakkohoitoon pelkän oletamuksen perusteella, vaikka näyttöä ei olisikaan. Entä jos nämä anamnestiset tiedot antavat tahot

ovat olleet epärehellisiä omien intressiensä vuoksi?

Näyttää siltä, että psykiatrisessa diagnostiikassa kriteereiksi voi riittää jopa puhetyylikin. Miksi ihmistä ei suljeta mielisairaalaan, jos henkilö on muille vaarallinen? Kenen pelkotilasta on kyse?

Mm. paranoidisessa psykoosissa ennuste on yleensä huono, henkilö pyrkii salaamaan lääkäreiltä omat vainomieliharhaiset kuvitelmansa. Entä jos kyseinen henkilö onkin avomielen ja yhteistyöhaluinen ja kuitenkin katsotaan, että hän sairastaa paranoidista psykoosia. Tässä tilanteessa lääkitys koetaan yleensä helpottavana, mutta siitä saattaa tulla vaikeita haittavaikutuksia. Jos asianomainen valittaa, hänen katsotaan pelkäävän lääkkeitä ja tällä tuetaan jälleen diagnostiikkaa.

Lisäksi mainitsen kveluratorisen paranoian. Siinä henkilö katsoo kärsineensä vääryyttä, eikä hän voi hyväksyä ratkaisua, koska se sotii hänen minäihänneään vastaan. Tällaiset henkilöt käyvät asiansa puolesta jatkuvaa oikeustaistelua kykenemättä alistumaan tosiasioihin. Tähän liittyvät läheisesti syrjäytetyksi tulemisen psykoottisparanoidiset reaktiot. Kuinka näitten henkilöitten rauhoittamiseksi pitäisi menetellä? Suljetaanko heidät pakkohoitoihin?

Mikä on psykiatrian luotettavuus?

Millä tavalla psykiatrian luotettavuutta testataan? Onko mittana erehtymättömyys, jota psykiatrit julistavat itse? Vai ovatko mittana lainmukaiset prosessit, jotka nykyisin ovat olleet erittäin harvinaisia? Näiden tulokset lienevät näillä näkymillä erittäin heikot, koska lääninoikeus tutkii ainoastaan muotoseikkoja eikä asiasisältöä ja sen paikkansapitävyyttä. Lisäksi lääninoikeuden asiantuntijat saattavat olla samoja henkilöitä, jotka ovat osallistuneet hoitopäätöksiin tai ovat muuten hyvin läheisessä tuttavuussuhteessa hoitopäätöksiä tehneiden henkilöiden kanssa. Kuinka paljon vaikuttaa prosessin oikeudenmukaiseen tulkintaan valituksen laatijan persoona ja hänen juridinen tuntemuksensa ja verbaalinen kykynsä ilmaista asioita?

Lääkintöhallitus on lainmukaisten prosessien tutkinnassa myöskin osavastuullinen lähinnä lausuntoja antavana viranomaisena.

On otettava kuitenkin huomioon, että lausuntoja antavat kollegat ja lääkärien ammattijärjestö tukevat vahvasti ja myöskin valvovat tarkasti kollegiaalisuutta ammattikunnan keskuudessa. Miten on tällöin oikeudenmukaisuuden laita?

Edellä oleva osoittaa, että viisauden ja hulluuden raja on kuin veteen piirretty viiva; rajat ovat hyvin epämääräiset ja muuttuvat. Näin on myös psykiatria. Psykiatrian itsensä mielestä raja lienee selvä. Mutta onko se? Millä sitä testataan, jos ei ole kyse jo maallikoidenkin havaittavissa olevasta sairaudesta? Onko kyse tällöin mielipide-eroista?

Miksi sitten ainoastaan psykiatrian erikoislääkäreillä on kyky erottaa nämä akanat, jopa pitää niitä niin vaarallisina, että pakkohoitotoimenpiteet ovat välttämättömiä samoin kuin vapauden riisto?

Millä tavalla voidaan tätä hulluutta poistaa?

Mahdollisuuksia on monia. Kemialliset mahdollisuudet ovat suuret. Lääkkeitä voidaan käyttää sekä hoidollisesti että kemialliseksi kiduttamiseksi ja ihmisen romahduttamiseksi.

Psykologisia hoitotoimenpiteitä ovat mm. pitkäkestoinen psykoanalyysi, jota voitaisiin pitää tietyissä tapauksissa vaikka hienostuneena aivopesuna. Lisätietoja ovat suggestiot ja hypnoterapia.

Hoidollisesti henkilölle voidaan helposti luoda tyhjiys; ensin sosiaalinen tyhjiys, sitten henkinen ja lisäksi riisutaan minuus ulkoisesti tarkalla vartioinnilla ja vaateuksella. Tähän voidaan liittää esimerkiksi kemiallista käsittelyä, keskustelujen ja vierailujen rajoittamista ja omaisten painostamista hyväksymään sairaus 'osallistumalla hoitoon'.

Psykiatreilla on todella rajaton valta yksilöön nähden, eikä sitä ole Suomessa aiemmin pystytty horjuttamaan. Ehkä ei ole ollut tarvettakaan. Onko psykiatrisen potilaan oikeusturva sitten olematon?

Mielestäni se on ainakin niin kauan kuin diagnostisia kriteereitä eivät muut ammattikunnat, esimerkiksi lainoppineet, pysty tarkistamaan, vaan rajoitutaan niin sanottujen muotoseikkojen tulkittamiseen.

Mielipiteeni ja kysymykseni olen tarkoittanut ennen muuta virittämään ajattelua ja kes-

kustelua en niinkään arvostelemaan enkä kritisoimaan joitakin tiettyjä ammattiryhmiä.

Alustus Kriittisen korkeakoulun sarjassa
Pohdintoja ajattelun vapaudesta 25.2.1985.

Urpo Harva:

Kaupunkisuunnittelun uudet arvot

Mainitsen aluksi, miten teemaani käsitellen. En esiinny ennustajaeukkona, joka povaa kaupunkien tulevaisuutta. Sen sijaan tarkastelen tieteen kannalta, minkälaiseksi kaupungit on tulevaisuudessa mahdollista rakentaa. Esitän humanistisen elämäntapamukseni pohjalta joitakin ajatuksia siitä, millaisia arvoja kaupunkisuunnittelussa pitäisi ottaa huomioon.

Lähden liikkeelle seuraavasta tapauksesta. Kun pieni kaupunkilaistyttö oli ensimmäistä kertaa maaseudulla, hän ihastui niin, että sanoi äidilleen: "Äiti, miksi kaupunkeja ei rakenneta maaseudulle?"

Kaupunkeja on kuitenkin mahdotonta rakentaa maaseudulle, mutta niitä rakennettaessa on mahdollista todellistaa eräitä maaseudun arvoja tai toista sanaa käyttäkseni luonnon arvoja. Tällaisia ovat esimerkiksi saasteettomuus ja meluttomuus. Saastumisen tuhoista puhutaan yleisesti, vähemmän meluhaitoista, vaikka niistä on jo runsaasti tieteellistä tietoa.

Sitä suurta elämysarvoa, jota metsä meillemme suomalaisille merkitsee, ei voida kokea kaupungissa. On harhainen ajatus liittää metsää ja kaupunkia yhteen, kuten on tehty tiputtelemalla kivitaloja metsään kaupunkien liepeillä. Kaupunkiin ei sovi villi, vaan kultivoitu luonto: puistot, puistikot ja yksittäiset puutkin, sekä nurmikot ja kukkaistutukset. Suuri surkeus on, että pihapuutarhat on tuhottu. Kaihoten muistelen koulukaupunkini Turun pihapuutarhoja ja erikoisesti niiden mahtavia puita, jotka huokivat hiljaisuutta ja rauhaa. Niiden katoaminen on sitäkin suurempi menetys, kun lienee mahdotonta saada näkymään kaupungin yllä luonnon ylevintä näkyä, talvista tähtitaivasta.

Omassa maalaislapsen maailmankuvassani suomalainen sauna kuuluu korkeisiin maalaisarvoihin ja liittyy irrottamattomasti maaseutuun. Perisuomalaisille sauna on pyhä. Kun eräänä sotavuotena istuin Viipurin läänin maaherran Arvo Mannerin kans-

sa hänen virka-asuntonsa takkatulen ääres-
sä, hän sanoi mahdolliseksi kuvitella tai-
vasta ilman saunan savun tuoksua. Kun hän-
nen isänsä, syntymäseurakuntani Vampu-
lan kirkkoherran Gustav Mannerin pappi-
laan tahdottiin vetää sähköjohdot, hän tek-
nokulttuurin kriittikkona suostui siihen vain
sillä ehdolla, että saunaan ei tule sähköva-
loa, koska se rikkoo tunnelman.

Kolmisenkymmentä vuotta sitten olin
Wienissä erinomaisessa puulämmitteisessä
yhteissaunassa. Kun kerroin omistajalle,
että Suomessa on jo sähkölämmitteisiä saun-
oja, hän ei ollut uskoa minua. Suomalai-
seen saunaanhan kuuluu ehdottomasti puil-
la kuumennettava kiuas sekä räppänä tai
ikkuna, josta luonto näkyy. Kun sähkö-
lämmitteisiä saunoja on ruvettu rakenta-
maan jopa omakotitalojen ikkunattomiin
kellarikerroksiin, on käynnissä saunan hä-
väistys. Kaupunkiarkkitehtuurin tärkeitä
kysymyksiä on, miten kaupunkisaunoissa
voidaan säilyttää mahdollisimman paljon
aidosta saunasta.

Sitten muutama sana viihtyvyydestä.
Viihtyvyydsarvot ovat sangen subjektiivisia.
Siinä, missä yksi viihtyy hyvin, toinen ei
viihdy lainkaan. Mutta on viihtyvyydsar-
voista aika paljon yksimielisyyttäkin. Mai-
nitsemani ja monet muutkin maalaisarvot
koetaan yleensä positiivisiksi, mikä näkyy
mm. siitä, että monet kaupunkilaiset halua-
vat viettää kesälomansa maalla omalla mö-
killään melko kalliista kustannuksista huo-
limatta.

Kaupunkisuunnittelussa pitäisi kiinnittää
paljon enemmän huomiota viihtyvyyteen
kuin nykyisin tehdään. Mutta miten lisätä
viihtyvyyttä urbaanissa elämänmuodossa?
Jotta vastaukselle saataisiin tukeva teoreetti-
nen perusta, olisi pohdittava viihtyvyyden fi-
losofiaa ja asetettava viihtyvyydsarvot oikealle
paikalle arvohierarkiassa.

Aristoteleen mukaan korkein arvo on
bios theoretikos, teoreettinen elämä. Se on
myös suurin nautinto, *hedone*. Jumala viet-
tää lakkaamatta teoreettista elämää. Mutta
yksikään ihminen ei tähän pysty. Siksi ih-
misen, filosofinkin, pitää harrastaa myös
huvituksia, *paidia* (se tulee sanasta *pais*
= lapsi), ja niitä tulee (kaupunki)valtion
tarjota.

Huvitukset eli viihteet ovat eriarvoisia, ja

nykyisin vallitsee suuri erimielisyys niiden
keskinäisestä arvojärjestyksestä. Se vai-
keuttaa kaupunkisuunnittelua. Mikä sija
on annettava esim. jalkapallohallille? Mi-
nun mielestäni sellaisia ei tarvita ollenkaan,
koska pidän luonnottomana ja liian kalliina
kesäurheilun harrastamista talvella.

Monissa suurissa kaupungeissa on erityi-
nen kaupunginosa huvielämää varten. Esi-
merkiksi Hampurissa on lukemattomille
suomalaisillekin tuttu St Pauli erilaisine ka-
pakoineen ja bordelleineen. Prostitutio on
aina kuulunut suuriin kaupunkeihin ja tu-
lee todennäköisesti aina kuulumaan. Eikö
Helsinkiäkin suunniteltaessa olisi syytä
mieltiä bordellikysymystä?

Huvitukset ovat vain pieni osa viihty-
vyyttä. Siihen kuuluu hyvin paljon muuta-
kin. Oikeastaan viihtyvyydessä on kysymys
koko kaupungista. Viihtyvyyttä edistää eri-
laisuus ja vaihtelevuus, monotonisuus on
sen vihollinen. Kaupungin tulisi organismin
tavoin jäsentyä erilaisiin osiin, joissa vallit-
see omaleimainen rakennustyyli ja asema-
kaava ja joissa on oma pieni keskuksensa
kauppoineen ja palvelulaitoksineen. Viihty-
tyisiä ovat mielestäni omakotialueet, jos
niissä on runsaasti vaihtelevaa ja hyvinhoi-
dettua vehreyttä eikä tasakattoisia taloja,
noita suomalaisen arkkitehtuurin pahoja
virheitä, joiden korjaamiseksi on täytynyt
käyttää paljon rahaa.

Pitkät kadut, joiden varrella on saman-
näköisiä taloja, ovat ikävyyttäviä, ja pa-
himpia ovat ns. nukkumalähiöt, joissa on
vain asuintaloja.

Kummallinen tapa on tehdä katu puiston
ja talorivin väliin. Katu estää helpon ja tur-
vallisen pääsyn taloista puistoon ja kadulta
virtaa autojen pakokaasua ja melua puis-
tossa leikkiviin lapsiin.

Viimeiaikainen rakentaminen on suures-
sa määrin lyönyt laimin esteettiset arvot,
joilla on huomattava vaikutus viihtyvyy-
teen. Yksittäiset talot ja myös suuremmat
kokonaisuudet, joita piirtäneet arkkitehdit
eivät osaa piirtääkään muuta kuviota kuin
suunnikkaan, ovat usein rumia. Kenties
olen kehitysvyyttömästi kiintynyt van-
haan arkkitehtuuriin, joka katsoi taloon
kuuluvan myös koristelun. Joka tapaukses-
sa olen sitä mieltä, ettei taideteoksia pidä
olla vain museoiden kätköissä, vaan myös

ulkona kaiken kansan nähtävissä. Ja talonkin pitää olla taideteos.

Viihtyvyy- ja kauneusarvot saattavat tulla sitä tärkeämmiksi, mitä enemmän vapaa-aika lisääntyy. Ja kehitys näyttää edelleenkin kulkevan tähän suuntaan. Lisääntyvä vapaa-aika ja pysyvä suuri työttömyys panevat ehkä päättäjätkin arvioimaan uudelleen työn arvoa. Humanistina pidän työtä vain välttämättömänä pahana ja toivon, että yhä enemmän vapaudutaan työn orjuudesta. On mahdollista vähentää työaikaa nykyisestä puoleen tai jopa kolmannekseen, jos luovutaan jatkuvan taloudellisen kasvun ideologiasta ja turhasta kulutuksesta. Yhteiskunnan kehittyminen työkeskeisestä vapaa-aikakeskeiseksi on niin suuri muutos, että se väistämättä vaikuttaa kaupunkisuunnitteluun.

Jos vapaa-aika kasvaa huomattavasti, herää kysymys, mihin se käytetään. Näin tapahtuu varsinkin, jos työ ja toimeentulo erotetaan toisistaan maksamalla kaikille elämiseen riittävä kansalaisraha (kansalaispalkka on väärä sana). Jotkut pelkäävät, että tällöin ihmiset heittäytyvät laiskotteiluun tai halpa-arvoisiin huvituksiin ja että tästä on huonoja seurauksia sekä heille itselleen että koko yhteiskunnalle. Varmaankin jotkut todella tekisivät näin. Onhan nytkin tyhjäntoimittajia ja puliukkoja. Mutta pidän varmana, että suurin osa ihmisistä ryhtyisi johonkin sivistävään tai yhteiskuntaa hyödyttävään puuhaan, sillä ihminen on luonnostaan toimiva olento. Vapaa-aikakeskeiseksi kehittyvässä yhteiskunnassa kaupunkisuunnittelun pitää lähteä tästä olettamuksesta. Tällöin on tutkittava, paljonko ihmiset haluavat oleskella puistoissa, kaduilla ja huvipaikoissa. Jälkimmäisten kohdalla joudutaan sen vaikean kysymyksen eteen, minkälaisia huvituksia pidetään hyväksyttävänä. On tutkittava myös ihmisen taidollisia harrastuksia, kuten halua erilaisiin käsitöihin.

Tärkeätä humanistin mielestä ovat tietenkin intellektuaaliset ja esteettiset harrastukset ja luonnollisesti myös sellaiset sosiaaliset harrastukset, joita voidaan viljellä yhteiskunnan kehittämiseen tähtäävissä järjestöissä.

Kaupunkisuunnittelussa on otettava huomioon, että tällaisten moninaisten

vapaa-ajan viettotapojen toteuttamiseen on käytettävissä sopivia tiloja, ja että ne ovat mahdollisimman helposti asukkaiden saavutettavissa.

Nykyiset kaupungit ovat työn keskuksia. Työn luonne saattaa muuttua sellaiseksi, että sitä ei ole pakko suorittaa määrättyssä työpaikassa määrätynä työaikana, vaan työtä voidaan tehdä tietokoneiden avulla myös kotona. Tällöin ihmiset voivat valita, asuvatko he kaupungissa vai maaseudulla. Nykyisinhän kaupunkilaiset tekevät työtä kaupungissa ja viettävät vapaa-aikaansa usein maaseudulla. Kasvaako kaupunkien väkiluku nykyisestä vai rupeavatko ihmiset entistä enemmän asumaan maalla, tulee riippumaan siitä, mitä arvoja kumpikin tarjoaa.

Kaupunkisuunnittelun vaikeita ongelmia on liikenne, varsinkin autoliikenne. Auto on teknokulttuurin pahin luomus, koska se on tappanut miljoonia ihmisiä.

Lähtien tästä minä sallisin yksityisautojen käytön vain presidentille ja joillekin muille arvohenkilöille sekä syrjäseutujen asukkaille. Ennen kuin näin radikaaliin ratkaisuun voidaan päästä, minä kieltäisin yksityisautojen käytön kaupungeissa. Luulen, että tämä edistäisi kaupunkien suunnittelamista huomattavasti nykyistä inhimillisemmäksi.

Tämä alustus on pidetty 20.4.85 Kriittisen korkeakoulun ja eräiden kansalais- ja asiantuntijajärjestöjen yhteisessä Keskusta-kaupan? -seminaarissa.

Matka Intiaan (Maxim 1/Kinosto) on eräs viime aikojen speaktaakkelifilmejä. Se on luonnollisella tavalla tehty, eivät prameus ja omituisuudet eivätkä poliittiset asenteet vaivaa sitä.

Joka on käynyt Intiassa, tietää että tuolla niemimaalla on tietty lumo, joka ottaa valtaansa sellaisenkin matkailijan kuten minut, joka olin töissä itämailla, ja niin ollen lopen kyllästynyt itämaiseen hulluuteen. Mutta Intia on toista maata, ja tempaa mukaansa.

Matka Intiaan filmin varsinaisia sankareita eivät olekaan oikeastaan nuo pari omituista originellia, etten sanoisi suorastaan kafkalaista eurooppalaista naista, vaan itse Intia, ja sen tavaton uskontojen ja päällekkäisten kulttuurien rikkaus.

Näiden naisten kafkalaisuus on luku sinänsä, on vaarallista jos täydellisen individualismin ja persoonallisin eurooppalaisin käsittein lähtee Keski-Itään. Matkailijana kyllä, siinä pärjää vaikka mikä friikki. Tämän olen kokenut myös itse. Itämaalaisiksi ette voi tulla, vain suomalainen voit olla. Näin sanoi minulle eräs työnjohtaja. Röyhkeänä ja osasi maailmasta ottavana tulet myös "alkuasukkaiden" hyväksymäksi. Kaikenlainen demokraattinen haaveellisuus on itämaalaiselle täysin käsittämätöntä — nimittäin haaveellisuuden eurooppalaiden muoto. Hän tulkitsee sen heikkoudeksi.

Tiedän että tämä on kauheaa puhetta, mutta menkää itse elämään itämaisen ruhtinaan alaiseksi ja pysykää siellä hengissä, minä en hyväksy mitään helsinkiläisiä kaukomieliipiteitä tästä asiasta.

Sen sijaan haaveellisuuden naiivi, itämainen muoto on saanut parhaimman mahdollisen kuvauksen tämän filmin Azizissa. Ajattelin: juuri niinkuin minun sihteeriäni Aziz — mogulien suuruudenajasta haaveileva, urdua ja persiaa siteeraava (molemmat epäajankohtaisia kieliä Intiassa.) Siinä missä eurooppalaiselta odotetaan sukkeluutta, joka on sarkastinen tai henkilökohtaisen yllättävä, siinä itämaalaiselta gentlemanilta odotetaan sopivaa sitaattia tai sananlaskua — juuri tällainen on Aziz.

Viime aikoina on "Raj", englantilaisten valta Intiassa joutunut hieman parempaan valloon kuin ennen. Intialaiset ovat itse osoittautuneet niin julmiksi intialaisille, etteivät englantilaisten julmuudet enää esiinny niin räikeässä valossa.

Henri Broms

Elokuvia

Matka Intiaan

Englantilaiset olivat loppujen lopuksi ehkä vähiten pahoja Intian valloittajista, esim. suurmogulit olivat yhtä vieraita valloittajia, kaikkein armottomimpia niistä. Keisari Dzhahangirin muistelmat kapinoiden tukahduttamisesta 1500-luvulla ovat valaisevia.

Mutta miten kävi? Moguleista tuli intialaisten unien ja haaveiden aika, Shakinpelaajat filmi muistelee tätä aikaa.

Nyt on englantilaisille käynyt samoin. Englannin Raj romantiikka on alkanut ja kirjoja ilmestyy tiheään.

Kirja ilmestyi jo ammoin 20-luvulla ja ehti olla kurssikirja Helsingin yliopistossa. Se kuvaa kahta englantilaista, sulhasen äitiä = tulevaa anoppia ja tytärtä, jotka joutuvat vastatusten Intian kanssa eivätkä pärjää tässä uudessa kontinentissa.

Äiti ja tytär joutuvat Intian lumoihin. Jo ensi metreillä kun äiti menee öiseen moskeijaan ja tapaa siellä kuunvalossa filmin myöhemmän sankarin, on tuo lumo niin voimakasta että sitä voisi veitsellä leikata.

Uusi intialainen ystävä on aito, hänellä on heikkoutensa, suhteellisuuden tajun puute siitä mikä on englantilaisten kanssa mahdollista ja mikä ei.

Englantilaiset naiset taas ovat omalaatuisuutensa vallassa, uppoutuvat täysin Intiaan, eivätkä ymmärrä että tämä maanosa vaatii valmiita asenteita jotta siellä voisi pärjätä hengissä. Kafkalaisuus johtaa kaikkien osapuolten, erityisesti intialaisen ystävän tuhoon, joka tosin lopussa korjaantuu.

Keskeinen kohtaus filmissä on matka Marabar luolille, Etelä-Intiassa lähellä Poonaa, tai oikeammin Bombayta. Ihmiset ovat ihmeellisiä, käsittämättömiä, päähenkilö Aziz omalla tavallaan ja hindu Godbole täysin omalla absurdilla tavallaan. Luonto ikäänkuin säästää mahtavuudellaan tätä vaikutelmaa. Vuoret ovat suuria, mahtavia, miltei tunnemme miksi niitä pidetään jumalien asuinsijoina.

Englantilaisten esitteleminen on asenteetonta, vielä 20 v. sitten heidät olisi esitetty hirviöiksi. Kun kaupungissa on tunnelma kiihtymässä, kokoontuvat englantilaiset klubilleen, ulkoa kuuluu huutoja, mutta englantilainen klubin johtaja menee joukon eteen ja sanoo täysin arkisella ja kuivalla äänellä: Good evening.

Mestarifilmin parhaita tunnusmerkkejä on ettei siellä tule aika pitkäksi, kolmen tunnin

filmin teko on tässä suhteessa paljon filmejä nähneelle vaikea testi. Ehkäpä omat intianharastukseni sanelevat sen että minusta Matka Intiaan on jännittävä, todellinen yleisesitys Intiasta. Jos pitäisi jollekin kertoa nopeasti mikä on Intia, niin tämä filmi tekee sen.

2.

Naamio (Adlon/VIP) on myös mielenkiintoinen filmi. Peter Bogdanovich on tunnettu ohjaaja, ja filmi voi antaa aihetta syvällisempiinkin ajatuksiin. Kysymys on tositarinasta. Poika joka on superälykäs ja supersosiaalinen ja supermenestyvä omaa vain yhden vian — hän on hiviön näköinen ja tämä estää häntä toteuttamasta muita avujaan.

Koulussa poika, jolla on sairaus, joutuu tölvinnän kohteeksi, mutta selviää, koska on joutunut kypsymään enemmän ja lyhyemmässä ajassa kuin monet ihmiset koko elämänsä aikana. Hän vastaa tölvintään filosofisella katseella ja joskus oikeassa kohdin aggressiolla.

Rocky kohtaa myös rakkauselämyksen ja tämä on filmin kauneimpia kohtauksia, sillä seksiä tässä on jo nähty ihan kyllästymiseen asti — kerran näinkin päin. Tyttö on kuvan kaunis ja sokea. Kun tyttö ehdottaa pakoa, tietää Rocky hänen ikäiselleen ihmeellisellä kypsytydellä, suorastaan selvänäköisyydellä, että paeta ei voi. Se ei ole pessimismia, pikemminkin se on rohkeaa haasteen vastaanottoa, joka panee vanhemmankin ihmisen ajattelemaan.

3.

Ranskalaiseen filmiin on väkivaltainen poliisielokuva, "le policier", juurtunut yhtä syvään kuin amerikkalaiseen filmiinkin. Tuli vain mieleen, että kaikki amerikanismin ilmiöt, joista amerikkalaisia syytetään, perustuvat yhtenäiskulttuuriin tai pop kulttuuriin, jonka voi löytää vain Euroopan ulkopuolelta, myös esim. Intiasta. Vain meillä Euroopassa yhtenäiskulttuuria ei ole, kaikki ovat niin itsenäisiä. Taiteen monille yhteiset muodot me lainaamme Amerikasta kun meillä ei toimivia sellaisia itsellä ole.

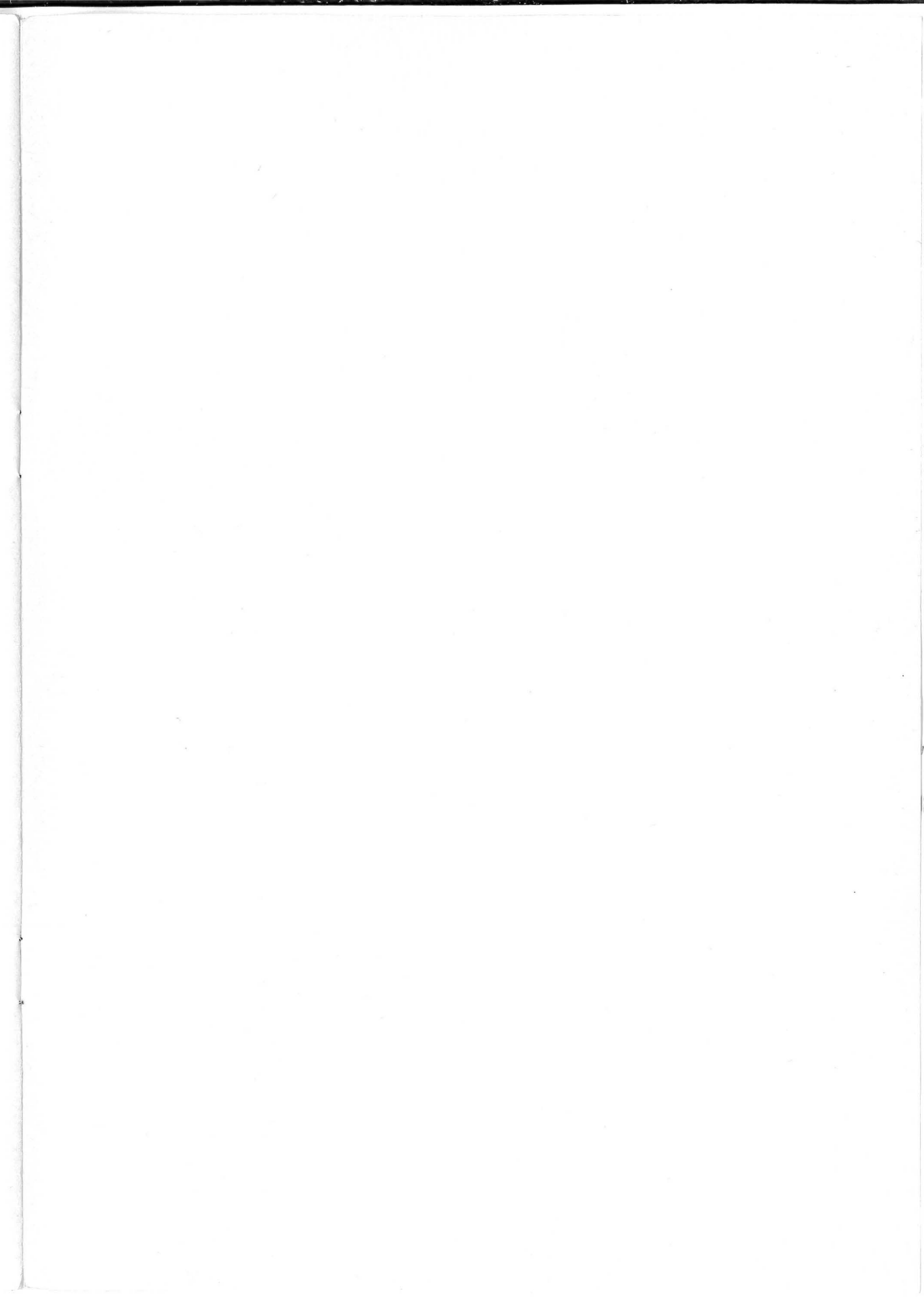
Koska meillä on yhtenäiskulttuurin vaatimuksen taju ja käsitekin jo kadonnut, on syytä tervehtiä ilolla amerikanismin meille

lahjoittamia taidemuotoja — kuten dekkarifilmiä.

Salapoliisifilmi on omien sääntöjensä säätelemä kokonaisuus, niinkuin aikanaan sonetti, niitä on myös hyviä ja huonoja.

Fannyn koston (Formia/Kinosto) näyttelijät Cottacon ja Cremer eivät ole mitään nimekkäitä näyttelijöitä, mutta Fanny on melko hyvän näköinen.

Tapahtumat kulkevat jossain Välimeren rannalla, välillä käydään Espanjassa. Filmi on tavattoman raaka, jos se olisi amerikkalainen, niin sitä toivoteltaisiin kuten Ramboa. Kovuuteen on jo ranskalaisissa naisisakin totuttu, muistetaan Exterieur Nuitin reipas naistaksi. Maisemat ovat kauniita, mutta juoni ei ole kovin jännittävä, ei tosin aivan huonokaan, jos pitää Välimeren maisemista. Loppu on melodramaattinen.

Irtonumero 14,-

TUOMOLA MARITTI
VAINAMOISEN 23 A 16
00100 HELSINKI 10

Kirjoittajat:

Aaltola Juhani, YTL, Jyväskylän yliopisto

Broms Henri, dosentti, Helsinki

Harva Urpo, emeritusprofessori, Lohja

Kauppinen Riitta, lääk.lis. Pieksämäki

Paakkola Esko, YTL, toiminnanjohtaja, Kriittinen korkeakoulu,
Helsinki

Tuomi Arvi, teol.kand. opiskelijapastori, Jyväskylä